

NORDISKA MUSEET

FATABUREN

Kulturhistorisk Tidskrift

utgiven av

Andreas Lindblom

1930

Häfte 1

Stockholm

INNEHÅLL

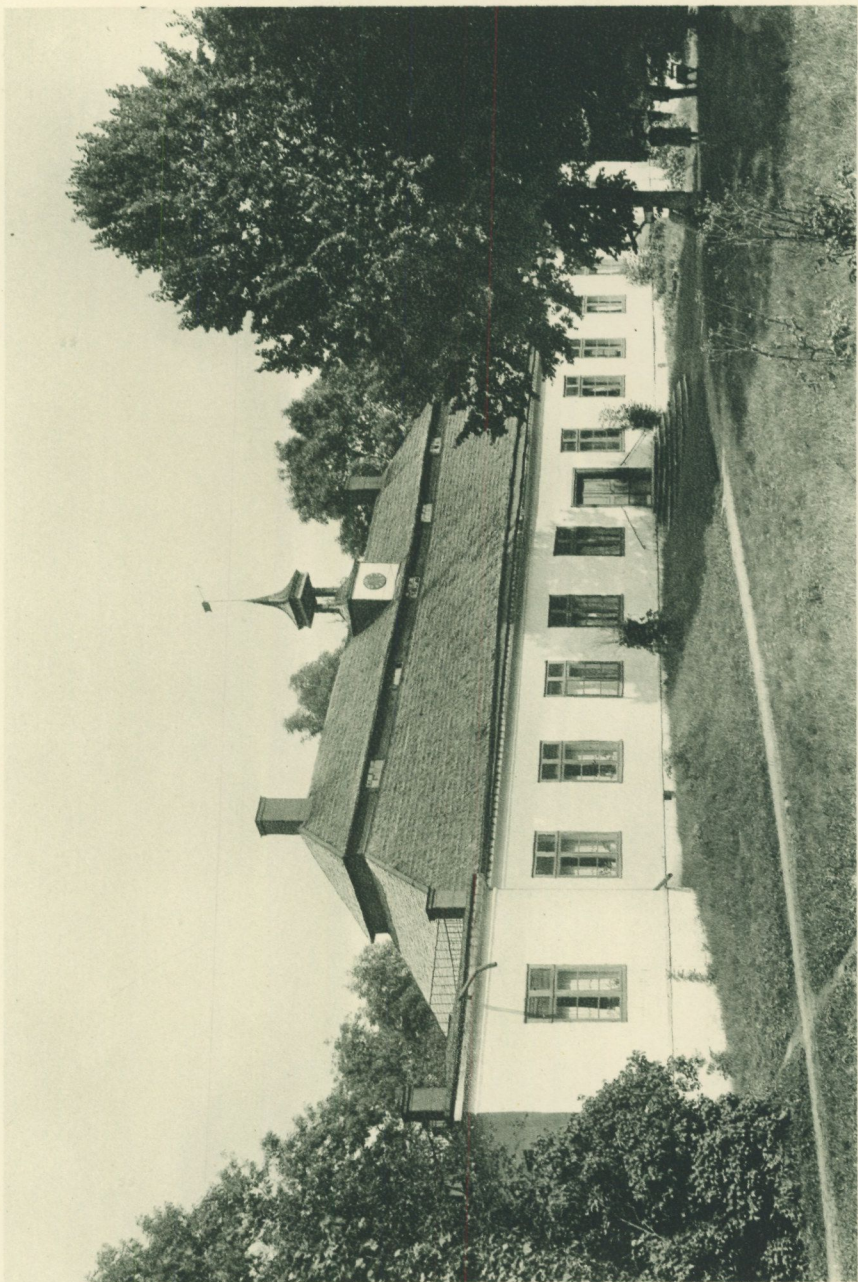
Skogaholms herrgård till Skansen	1
<i>Thure Nyman</i> : Samuel Hoffmeister	6
<i>Arvid Enqvist</i> : Kulturhistoriska notiser och traditioner från 1600-talet från Öland och Småland	16
<i>Sven T. Kjellberg</i> : Några ord i museifrågan	37
<i>Till planscher</i> na	44
<i>Litteratur</i> : Norsk bygdekunst fra middelalder til nutid, av <i>S. S.</i> ; Manninen, I.: Eesti rahvariiete ajalagu, av <i>S. S.</i> ; Eesti rahvariiete album, av <i>S. S.</i> ; Norra Allbo hem- bygdsförenings årsbok, av <i>S. S.</i> ; Volkskundliche Biblio- graphie, av <i>S. S.</i> ; Forsberg, Signe: Folkliv och lekar, av <i>S. S.</i> ; Bächtold-Stäubli, H.: Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, av <i>N. E. H.</i> ; Göinge hem- bygdsförenings årsbok, av <i>G. B.</i>	46
<i>Insända skrifter</i>	50

*Författarna äro ensamma ansvariga för
sina uppsatsers innehåll.*

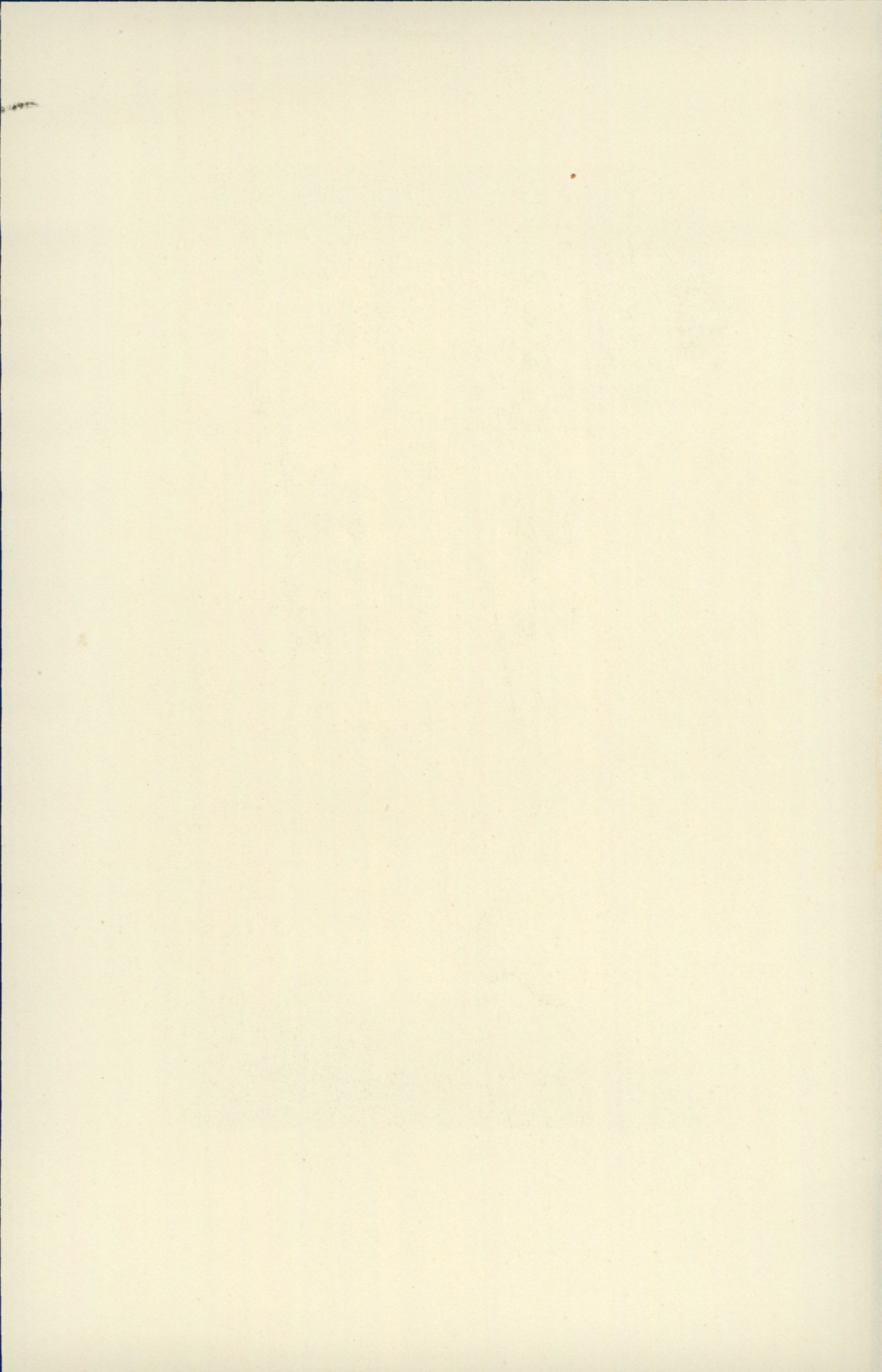
*Redaktör: Professor Andreas Lindblom, styresman för Nor-
diska museet och Skansen.*

*Red.-sekr.: Fil. lic. Gösta Berg, förste amanuens vid Nordiska
museet.*

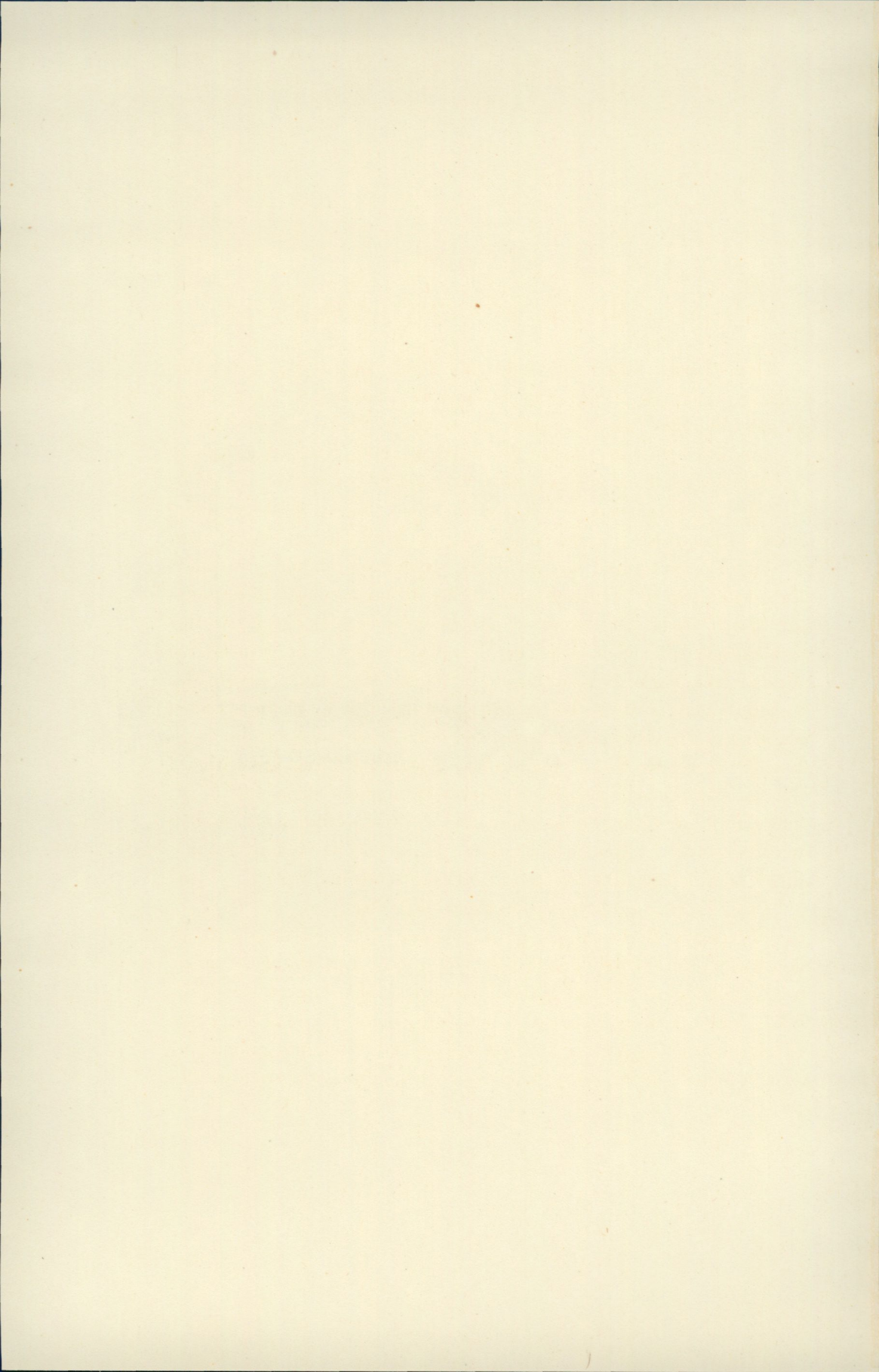

Skogaholms herrgård i Närke. Huvudbyggnaden, som skänkts till Skansen av Skyllbergs Bruks A.-B., är här fotograferad på sin ursprungliga plats, varifrån den flyttades jan.—febr. 1930.

Länga i Moragården, som närmar sig sin fullbordan på Skansen.
Närmast två härbren, därefter en loftbod och så »Hedningshuset».
Till vänster kornlada.

SKOGAHOLMS HERRGÅRD TILL SKANSEN.

Den 15 mars 1930 inträffade en i Skansens historia viktig tilldragelse, i det att denna dag grundstenen lades till Skogaholms herrgårdsbyggnad från Svennevads socken i Närke, vilken förlidet år skänkts till Skansen för att där återuppföras. Grundstensläggandet skedde i samband med en enkel högtidlighet, i närvaro av D.D. K.K. H.H. Hertigarna av Västergötland och Närke samt Nordiska museets nämnd och tjänstemän, Samfundet Nordiska museets vänner, Sällskapet Närkingarna och ett antal ytterligare inbjudna, varjämte allmänheten var rikt representerad. Efter klockringning i Hällestadsstapeln utförde K. Flottans musikkår »Marcia Carolus Rex», varefter styresmannen höll nedanstående tal, som efterföljdes av en entusiastisk hälsning från Närke av redaktör J. L. Saxon. Ordföranden i Nordiska museets nämnd, professor I. G. Clason, anmodade H. K. H. prins Eugen att förrätta grundstensläggningen, och efter ett kortare anförande av denne, återgivet här nedan, verkställdes densamma. Under grundstenen nedlade ordföranden i Samfundet Nordiska museets vänner H. K. H. prins Carl ett år 1930 präglat silvermynt. Akten avslutades med Stenhammars musik till Heidenstams »Sverige», utförd av K. Flottans musikkår, samt helgsmålsklämtning i Hällestadsstapel.

Prins Eugens anförande hade följande lydelse:

»Ehuru de flesta av oss här närvarande väl helst hade sett, att Skogaholms herrgårdsbyggnad allt fortfarande fått stå kvar på sin ursprungliga plats i Närkesjorden, så glädjas vi i dag, att det i alla fall lyckats att rädda byggnaden undan en, som det visade sig, oundviklig förgängelse, och vi äro tacksamma, att återuppbyggandet nu kommer att ske under Nordiska museets pietetsfulla och kunniga tillsyn.

Mätte sedan denna herrgårdsbyggnad inte komma att stå här blott som en enastående kvarleva från förgångens period, utan må den i stället i tid lära oss inse önskvärdheten av att vi söka bevara och även offra något för att bevara denna säregna, förnämligt äktsvenska kultur, varom de månghundra herrgårdarna utöver Sveriges land berätta.»

Styresmannens tal hade följande lydelse:

»Det nyss förklingade spelet av marschen »Carolus Rex» för fantasien tillbaka till den tid, då grundstenen första gången lades till Skogaholms gamla herrgårdsbyggnad. Till samma sprudlande rytmer har husets byggherre generallöjtnant Anders Wennerstedt säkert många gånger lyssnat under de 47 år han — som det står på huvudbaneret i Svennevads kyrka — »tjänt uti de danska, polska och ryska krigen.» De 13 tunga åren efter Poltava, vilka han tillbragte som fånge i Nischni-Novgorod, vandrade hans tankar säkert oändligt många gånger hem till den nybyggda gården vid sjön i den djupa Närkesskogen, dit han 1722 äntligen fick vända åter.

Hur såg hans Skogaholm ut? Det var samma envånings träbyggnad som tills nu, fastän timret då var synligt med sin rödfärgade yta, samma branta, spånade säteritak, vars takåslinje markeras av flaggspelet häruppe. Sådan var typen för den enklare karolinska herrgården i Sverige. En förändring undergick exteriören emellertid ganska snart, i det att båda hörntornen av trä, vilkas fasad här markeras av ställningar, tillkommo. En tradition vet berätta, att ägaren vid sin återkomst ej kände igen sitt hem. Måhända hade hans hustru, som avled under hans fångenskapstid, velat överraska maken genom tillbyggandet av dessa hörntorn, vilka gävo åt byggnaden en på sätt och vis mer slottsliknande, om också icke konstnärligt bättre karaktär. I detta skick bevarades den röda timmerbyggnaden under större delen av 1700-talet, en blomstringstid för gården, då Skogaholms bruk med masugnar och hammarsmedjor utvecklades till en av Närkes främsta industriplatser.

Mot slutet av 1700-talet kommer en period av förändring för det då hundraåriga huset. Gårdsräkenskaperna omkring 1793 berätta om allehanda ombyggnadsarbeten, och vi spåra dem både i det yttre och i

det inre. Tiden var den gustavianska med sitt klassiska marmorideal. Byggnadens yttre reveteras följaktligen och avfärgas i vitgult. Rummen inredas med stramt skurna boaseringar och elegant målade dekorationer i delvis pompejansk anda; den karolinska barocken förstördes eller doldes. Några ståtliga tak från det äldsta skedet ha sålunda nu blivit anträffade under de gustavianska.

I detta skick stod byggnaden i stort sett ända tills nu. Vid mitten av 1800-talet ägde emellertid starka förändringar i ägarehänseende rum, i det att gården och bruket övergingo i bolagshänder. Omkring 1860 upphörde byggnaden att bebos av ståndspersoner. I våra dagar har huset delvis begagnats av gårdsfolket, och efter hand har det inre fått förfalla.

Då det gamla huset ej längre tjänade sitt ursprungliga ändamål och knappast mer kunde antas komma att göra det, särskilt med hänsyn till att en yngre manbyggnad av sten fanns å gården, uppstod för några år sedan tanken att söka bevara det åt eftervärlden som ett monument över gångna tiders herrgårdskultur. Såväl dåvarande landshövdingen, numera överståthållaren Elmquist som den nuvarande landshövdingen i Örebro län, Hasselrot, intresserade sig varmt för att förvandla huset till ett hembygdsmuseum. Det visade sig dock, att byggnaden, som bitvis var svårt angripen av röta, tarvade mycket kostsamma reparationer. Man kan måhända även ifrågasätta, hurvida den som hembygdsmuseum haft någon riktig mission att fylla, belägen som den var i en ganska folktom trakt, rätt mycket ur vägen. Hembygdsgårdar liksom museer få ju sin betydelse som kulturcentrafer just i den mån de kunna göras till levande monument i en modernt pulserande miljö. I fullt samförstånd med kulturminnesvårdens ledande representanter inom Örebro län uppgjordes därför, att därest bifall från gårdens ägare kunde vinnas och pengar anskaffas, den gamla byggnaden skulle förflyttas till Skansen. Så har nu skett och jag begagnar tillfället att till givarna, officiellt Skyllbergs Bruks A.-B., i verkligheten bruksägarfamiljen Svensson, vars flesta representanter här äro närvarande, få uttala Nordiska museets och Skansens, ja i vidare mening det svenska folkets tacksamhet för deras till-

mötesgående, som för övrigt sträckt sig ej blott till överlämnandet av själva den gamla byggnaden, utan även till bekostandet av dess nedtagande och transport till närmaste järnvägsstation.

Men det finnes ännu ett tack att framföra. Ehuru de medel icke blivit till fullo hopbragta som erfordras för byggnadens återuppförande på denna plats, vill jag icke underlåta att i detta ögonblick varmt tacka dem, som icke velat undandraga sig offer för att möjliggöra detta. Jag sparar dock den slutliga tacksägelsen härför till ett annat tillfälle. I detta sammanhang vill jag emellertid ej underlåta berätta, att vi redan haft glädjen att för Skogaholm även mottaga gåvor in natura. En Askersundsbo har sålunda skänkt oss en värdefull samling gamla böcker från slutet av 1700-talet och början av 1800-talet, avsedda att ingå i det bibliotek som kommer att rekonstrueras i bibliotekstornet, när byggnaden en gång skall inredas. Jag behöver icke säga, att alla dylika gåvor till inredningen och möbleringen äro synnerligen tacknämliga.

Men varför, frågar någon, har Skansen egentligen lagt sig till med en herrgård, och varför just denna? Svaret på dessa frågor vill jag formulera i tre punkter, vilkas inbördes rangordning och betydelse få bero på vars och ens privata inställning. För det första: Den gamla förnämliga byggnaden var värd att bevaras åt eftervärlden som ett monument över svensk herrgårdskultur, men garantier härför stodo icke att vinna på orten. Det är ju ingalunda något glädjande för älskare av kulturminnen att behöva flytta ett gammalt monument ur sin miljö, men i detta fall voro omständigheterna särskilt lite ömmande, i det att herrgårdstraditionerna på stället sedan mer än ett halvt sekel tillbaka voro brutna, och utsikterna till deras återupplivande synnerligen små. Det andra skälet är, att friluftsmuseet Skansen sedan länge saknat en herrgård. När Hazelius i början av 70-talet började sin gärning, var det allmogekulturen som var värst hotad, och det var följaktligen där som räddningsarbetet i första rummet behövde insättas. Men redan 1879 se vi, hur Hazelius uppställde den bestämda fordran, att museet borde omfatta »olika tider och alla samhällsklasser», och även med avseende på Skansen finner man, att han klart strävat emot detta ideal, fast han själv aldrig hann se det

utfört. Herrgårdsbyggnaden på Skansen skymtar i Hazelius' uttalanden från de sista levnadsåren. »Det är långt ifrån omöjligt», säger han sålunda vid ett tillfälle, »att det avsides liggande, förfallna gamla herresätet kan komma att inom ett friluftsmuseums hägn få en sista tillflykt.»

Skall Skansen kunna ge en något så när hel bild av svensk bostads- och hemkultur, så får, när vi redan ha andra sidor företrädde, den ofantligt betydelsefulla herrgårdskulturen här icke saknas. Väl är det sant, att det innebär en gigantisk orimlighet att söka inom friluftsmuseets 61 tunnland prässa in en bild av hela gamla Sverige. Det är heller icke meningen. Skansen vill åt sina 900,000 besökare från in- och utlandet skänka ett kortfattat, men levande intryck av vår gamla odling. Skansen vill med sin intensiva koncentration fylla en uppgift, i sin art jämförbar med en lärokurs i svensk historia.

Det tredje skälet varför Skogaholm flyttats till Skansen är, att Närke, detta betydelsefulla landskap i Sveriges hjärta, hittills varit så gott som det enda, vilket ej varit representerat i Skansens levande bilderbok. Till det yttre förnämligare än något annat landskaps representant kommer nu Närkesgården att te sig; vi missunna ej Olaus Petris och Heidenstams hembygd detta.

Så skall alltså häruppe på det svenska urberget, bland tallar och ekar, det gamla Skogaholm återuppstå, med sträng pietet inrett som det fordom kan tänkas ha varit, för att i orubbat skick vårdas åt kommande släktled. År efter år skola gå med sin eviga växling. Marsdagens kamp mellan isig vinterbläst och soldränkta vårfläkt skall åter och åter upprepas. Sommarskyarna skola segla, snöflingorna flockas och stjärnorna skälva över det åldriga huset med alla dess minnen. När vi äro borta, skola andra skaror samlas häruppe. Liksom vi skola de med kärlek och beundran bläddra i Skansens levande bok, där Skogaholms gamla herrgård nu fogas in som ett nytt blad, den levande boken, som i framtiden kanske långt påtagligare än de tryckta böckerna skall förtälja sagorna om det land, 'där våra fäder sova under kyrkohällen'.»

SAMUEL HOFFMEISTER.

En hittills förbisedd Sergelelev.

Av

THURE NYMAN.

Det är inte något stort namn i den svenska konstens historia, som möter oss på följande rader. Samuel Hoffmeister hör varken till banbrytarna eller fullbordarna, hans verk är varken rikt eller genialiskt, och hans öde är snarast alldagligt, såvitt man kan döma av de fragmentariska upplysningar som stå att få. Men trots allt torde hans namn förtjäna räddas undan glömskan.

Han föddes i Karlshamn den 13 februari 1765, son till häradshövding Anton Hoffmeister. En — förmodligen äldre — broder, Jochim, ägnade sig åt samma yrke som fadern, vars efterträdare han blev.

Några närmare uppgifter om den blivande konstnärens uppväxttid ha inte kunnat påträffas, men av allt att döma fick han en efter dåtida förhållanden vårdad uppfostran. Måhända har han rentav haft den vittre och lärde prosten Andreas Lanærus till lärare. Till honom stod han i alla händelser i personligt förhållande, vilket framgår av en bevarad brevväxling. Kanske var det också från denne han fått impulsen till att söka slå sig fram som artist. Som vi strax skola se, hyste Lanærus höga tankar om sin unge väns förmåga och uppmuntrade honom efter de första framgångarna till nya ansträngningar.

Att Hoffmeister redan tidigt givit prov på sina anlag, kunna vi ta för givet. Knappt sextonårig målade han ett par pastellporträtt

Fig. 1. Okänd herre. Gipsmedalj signerad »Hoffmeister 1794».
Nordiska museet 92,590.

av lagmannen Frans Cervin och hans fru, som visa hur pass försigkommen han var. Stela och kantiga röja de den ännu oskolade handen, men det är något hederligt och trohjärtat i uppfattningen, som förefaller äkta svenskt.

Några månader efter det han utfört dessa konterfej, som tycks ha varit hans lärlingsprov, begav sig Hoffmeister till Stockholm, och i december 1781 inskrevs han i konstakademiens principskola, där han mycket snart fäste uppmärksamheten på sig. Redan efter ett år fick han sin första belöning, en jetong för visad »flit och mycken disposition». Det skall till och med ha varit frågan om att ge honom den största medaljen, men då han inte tidigare erhållit någon

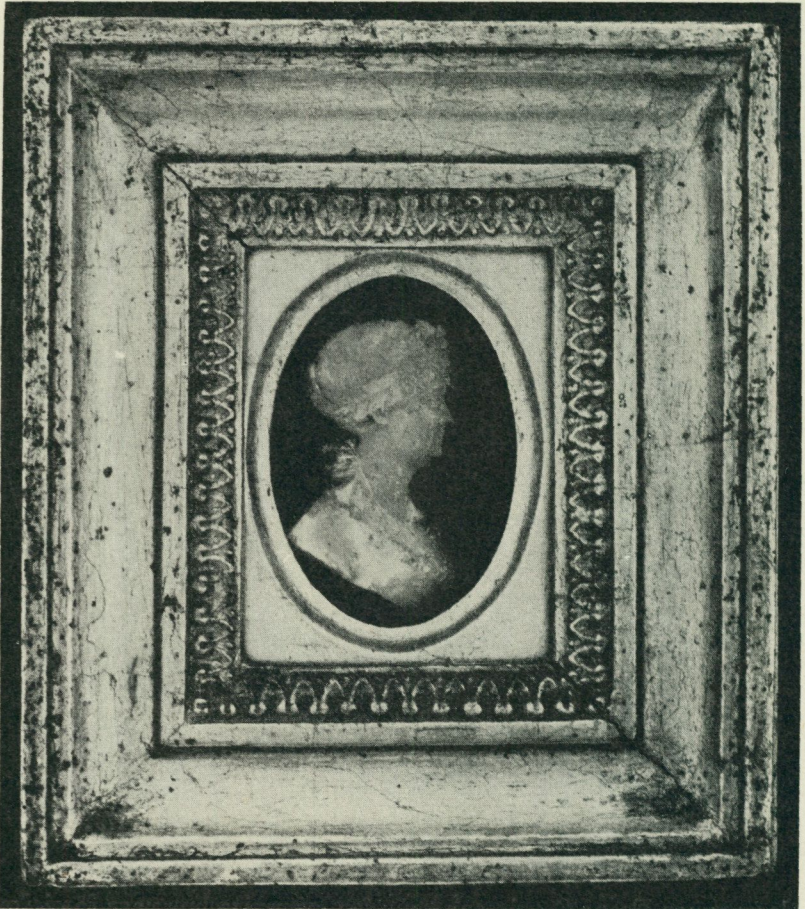

Fig. 2. Okänd dam. Vaxpoussering i gult på blå botten under glas, oval i för-gylld, fyrkantig ram. Osignerad. Omkring 1810. Nordiska museet 80,652.

belöning, fick han nöja sig med den mindre, »ty akademien vill gärna att det skall gå i någon ordning», »men jag tycker», skriver Hoffmeister till Lanærus, »att då man förtjänar en stor medalj bör ordning ej äga rum». Han tröstar sig emellertid med att hertig Fredrik Adolf, som särskilt intresserade sig för och gynnade akademien, lagt märke till honom, enligt vad han hört av Tempelman, och inte utan stolthet berättar han om sitt besök hos Sergel några dagar efter prisutdelningen:

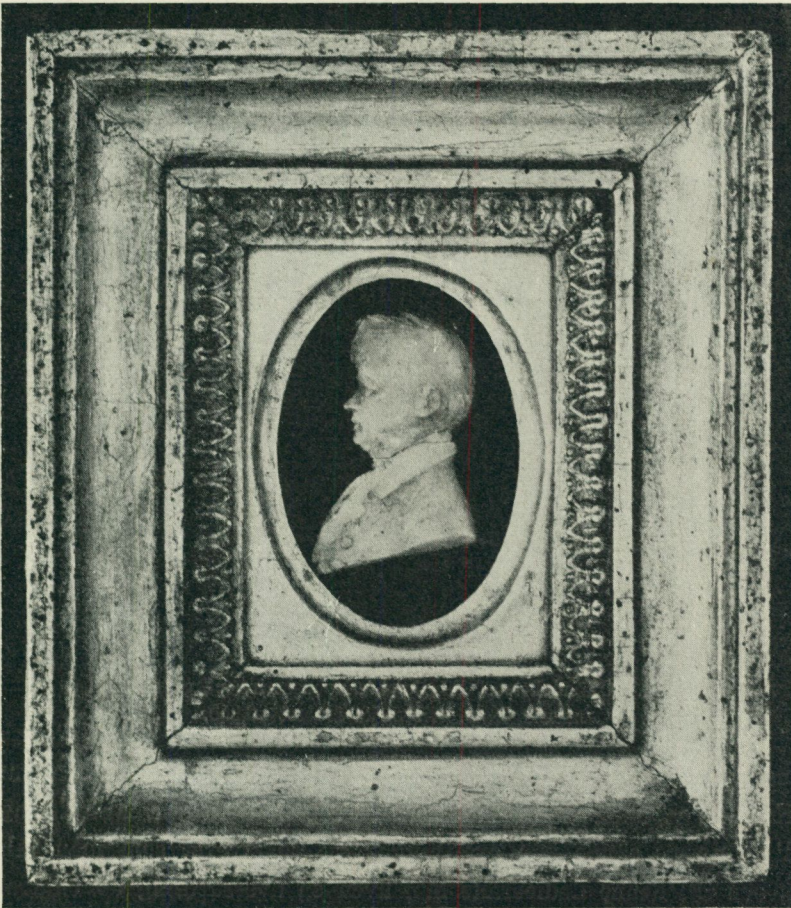

Fig. 3. Okänd herre. Pendang till föregående. Nordiska museet 80,651.

»Jag var häromdagen hos professor Sergel och tackade honom för medaljen och gick då hos honom på verkstaden visst 3:ne timmar. Då jag skulle gå därifrån sade han, att han så ofta glömt att säga mig att jag kunde få gå och rita hos honom på dess atelier. Jag började i går. Nu har jag tillfälle att få rita saker som roga min herre. Dock skall det ske i smyg.»

Det skulle vara frestande att fortsätta citatet av detta brev, där Hoffmeister ger den mångintresserade prostén en del glimtar ur

Fig. 4. Okänd herre. Färglagd vaxpoussering på glas i oval mässingsram. Nordiska museet 80,650.

konstlivet i Stockholm, räknar upp Sergels under arbete varande verk o. s. v., men det faller utanför ramen av dessa anteckningar. Till Lanærus sände han avritningar av konstverk, som man talade om, och till denne dedicerade han även en översättning av en fransk konsthistoria, som han vid denna tid utförde för att öva sig i språket och försåg med porträtt av de förnämsta konstnärerna.

Men dylika arbeten hörde väl mest de lediga stunderna till. Att han inte missbrukat tiden, förstå vi därav att ett andra pris för modellering tillföll honom 1784, och året därpå bar Sergels undervisning frukt i ett första pris. Lanærus hyllade då sin unge vän med följande epigram:

»När kransen möter dig, min vän, på konstens trappa,
Och du vid varje steg uppväcker vänners fröjd,
Hvad bör du vänta då på själva Konstens höjd?
Jo, då skall du få se Europa händren klappa.»

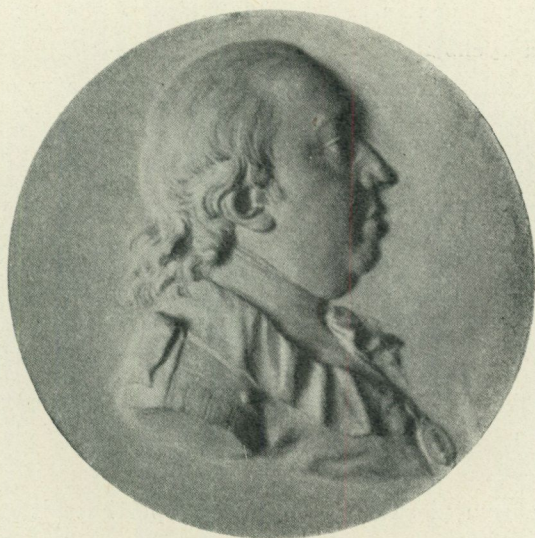

Fig. 5. Peter Fredrik Duwell, 1749—1825. Brukspatron. Gipsmedaljong av S. Hoffmeister. Osignerad. Tillhör konsulinnan Louise Reuter, Karlshamn.

Säkerligen ha dylika tankar svävat också genom den unge konstadeptens eget huvud, men omständigheterna gynnade honom inte, och själv var han inte i besittning av den okuvliga energi, som betvingar dem. I stället för att få resa till Italien och studera antiken, som nu var högsta mod och alla unga konstnärers dröm, torde han tämligen snart ha fått ge sig ut i förvärvsarbetet. Hans egna ekonomiska resurser voro säkerligen alltför små, och bland de styrande fanns knappast något livligare intresse för utbildandet av flera bildhuggare, så länge Sergel befann sig i sin fulla kraft. Man hade ju inga uppgifter ens åt honom, utan han fick ödsla bort sin talang på tvåhundra porträttmedaljonger, som han till större delen utförde utan märkbar entusiasm. Med Gustav III:s död fick den guldålderkonsten upplevat i Sverige under de närmast föregående årtiondena ett brått slut. För skulpturen i synnerhet följde några magra år, och de bildhuggare som sent omsider lyckades skapa sig namn och ställning, Göthe, Byström och Fogelberg, voro både utrustade med

privat förmögenhet och en robust hänsynlöshet, som ingen av de äldre Sergeleleverna tycks ha ägt.

Minst av allt var Hoffmeister någon kraftnatur i stil med de sistnämnda. De sparsamt flytande källorna till kunskap om hans liv ge oss knappast något grepp om hans karaktär, men några bevarade teckningar i ett känsligt och finhyllt manér låta oss ana ett vekt och sensibelt väsen, mera besläktat med rokokons lynne än med den inbrytande nyklassicismens.

I Stockholm torde han ha funnit konkurrensen med Sergel och de andra mer eller mindre habila porträttörerna av facket alltför hård, och det är sannolikt, att han redan i slutet av 1780-talet begivit sig ut i landsorten för att söka sitt uppehälle. Under hela sitt återstående liv tycks han ha fört en ganska ambulerande tillvaro. Då och då dyker han, som vi skola se, på nytt upp i huvudstaden, men riktigt roffast tyckes han aldrig ha blivit vare sig där eller annorstädes. Än är han på besök hos sin vän Hebbe på Östanå, där han skär ut ett porträtthuvud direkt i en väggplanka, än möta vi honom på bruken i Västmanland, än i hemtrakterna. Åtskilliga av de gipsmedaljonger som ännu finnas i behåll på herrgårdarna i Småland och annorstädes och som nu gå under Sergels namn, torde i själva verket ha Hoffmeister till upphovsman.

Helt och hållet i lärarens stil går också det äldsta kända provet på hans porträttskulptur, en gipsmedaljong av skeppsbyggmästaren Gilbert Sheldon från 1788. Reliefen är hög och utförandet realistiskt. Med sin kraftiga näsa, sin brutala mun och sin fasta blick under buskiga bryn står mannen levande och karaktärsfull för oss.

Friare i förhållande till de Sergelska förebilderna gestaltar Hoffmeister sina porträtt under det följande årtiondet, som är det lyckligaste för hans konst, och varunder flertalet av hans bevarade verk torde ha kommit till. Reliefen blir oftast något lägre, och han förser stundom bilderna med emblem och deviser på latin, såsom i porträttet av Franklin o. a.

Men någon det stora formatets man var inte Hoffmeister. Han kommer bäst till sin rätt i småbilder, där finessen i detaljerna be-

tyder mer än monumentaliteten i uppfattningen. Vackra prov på sin förmåga som »kleinkünstler» har han lämnat i vaxpousseringar och gipsmedaljonger i miniatyrformat av Gustav III. Spridda i ett flertal exemplar visa de också, att publiken uppskattat hans talang.

1796 valdes »k. statybildhuggaren» Hoffmeister till ledamot av konstakademien, och ett par år senare inlämnade han sina receptionsstycken, ett par byster av Pilo och Pasch, som tyvärr numera äro försvunna.

Han tycks nu ha uppehållit sig någon tid i Stockholm, ty då frågan om tillsättande av en professur i teckning var uppe 1800, ställdes Hoffmeister upp som kandidat. Det blev emellertid den säkerligen mindre begåvade men säkert också flitigare och ordentligare Forsslund som fick befattningen, och Hoffmeister fick fortsätta sin ambulatoriska tillvaro, då och då ihågkommen av sin gamle lärare med något uppdrag, som denne inte värdigades utföra.

Så blev han anförtrodd att modellera den lagerbuske som hästen till Gustav II Adolfs staty måste ha under foten för att inte mista balansen.

Annars är det uteslutande som porträttör vi känna Hoffmeister. En gång framträdde han dock med ett arbete av annat slag, en relief som han utställde på akademins exposition 1799.

»Ehuru man inte kan neka at K. Bildhuggaren Herr Hoffmeister äger mycken skicklighet och lyckliga gåfvor för sin konst», skriver en kritiker, »kan man dock göra många erinringar vid hans denna gång upvista Basrelief, föreställande *Tacksamheten afbildad genom en kvinnofigur som strör blommor på en graf*. Icke vet man hur hon sitter, ty så framt man icke förutsätter at hon är fasttimrad vid sätet, måste hon nödvändigt åka därutföre, då hon knapt räcker up att stöda sig på dess kant. Då Tacksamheten af konstnären föreställes sörjande, torde det och ha varit mera passande, at låta slöjan räcka up öfver nacken som et dok, likväl så at ansigtet varit synligt, än at låta den sluta vid miljan; hvilket f. ö. icke misshagar Granskarer, som är öfvertygad at den nakna naturen alltid förblifver det mest behagliga föremålet för konstnärens härmning.»

Reliefen är försvunnen, och vi sakna sålunda möjlighet att avgöra, om kritikerns stränghet var befogad eller ej. Vår tid frågar ju mera efter uttryckets äkthet än efter naturalistisk riktighet och illusion.

Det blir nu allt svårare att följa Hoffmeisters liv och produktion. Under några år är han alldeles försvunnen. Först 1807 dyker han upp igen, och då tycks han befinna sig i fullständig misär. Han skriver från Stockholm till en vän och ber om ett lån på tolv riksdaler. Han ämnar sätta igång med tillverkning av porslinskopior efter Sergels staty av Gustav III. Varje statyett skall kosta tjugo kronor, han har redan ett tjog beställningar och hoppas på lika många till. Vännen skall få ett exemplar gratis. Om han lyckades förverkliga sin plan är icke bekant, men själva faktum visar, vilken väg han gått.

Ett fåtal porträtt, mestadels teckningar och akvareller i ett torrt och tunt manér, ha bevarats från konstnärens sista år. De ge vid handen, att han mottagit nya impulser. Han ställer figurerna mot ett landskap av romantisk art, som ger tillkänna att nya vindar börjat blåsa. Men hans syn har förlorat sin skärpa, hans hand sin säkerhet. Armodet har blivit hans följeslagare. Sjukdomen kom i dess spår, och den 8 april 1818 avled han i Stockholm, där han några dagar senare begravdes i tysthet på Johannes kyrkogård, ett av de många offer som bragts på konstens altare i detta karga land.

ZUSAMMENFASSUNG.

THURE NYMAN: Samuel Hoffmeister. Ein wenig beachteter Sergel-Schüler.

Um Sergel und die blühende Kunstakademie in Stockholm scharte sich gegen Ende des 18. Jahrhunderts eine Reihe angehender junger Bildhauer, deren Namen nun in den meisten Fällen fast vergessen sind. Einer der vielversprechendsten Schüler in Sergels Atelier war Samuel Hoffmeister, geboren in Karlshamn 1765. Mehrmals mit Preisen der Akademie ausgezeichnet, versuchte er später als Porträtbildhauer hauptsächlich in der Provinz sein Auskommen zu finden. Eine grosse Anzahl Gipsmedaillons in Sergels Stil zeigen seine Abhängigkeit von dem Meister.

Seine weiche und sensible Natur, am meisten dem absterbenden Rokoko verwandt, kommt am besten in seinen Miniaturporträts in Wachs und Gips zum Ausdruck. Gegen Ende seines Lebens gab er die Bildhauerei auf und führte hauptsächlich kleine Porträtbilder in Zeichnung und Aquarell aus, die Einflüsse von der beginnenden Romantik her zeigen.

Im Jahre 1800 war Hoffmeister für die Zeichenprofessur an der Kunstakademie vorgeschlagen worden, wurde aber von dem fleissigen, wenn auch wenig begabten Jonas Forsslund aus dem Felde geschlagen. Hoffmeister dürfte sich bereits zu dieser Zeit in misslichen ökonomischen Umständen befunden haben, später kam er vollständig herunter und starb schliesslich in Armut 1818.

KULTURHISTORISKA NOTISER OCH TRADI-
TIONER FRÅN 1600-TALET FRÅN ÖLAND
OCH SMÅLAND.

Av

ARVID ENQVIST.

Den period av vår historia, som vi kalla storhetstiden, var en sådan ej blott ur politisk synpunkt utan även i kulturellt avseende. I samma mån som landet kom att spela en större politisk roll bland Europas makter, väcktes också ett starkt behov att lära känna och utforska landets och folkets ursprung och tidigare öden. Härigenom utlöstes och utvecklades med kraftigt understöd av statsmakterna ett kulturarbete, vars bevarade resultat för vår tids kulturhistoriska forskning är av allra största betydelse. En stor part av detta arbete kom, som naturligt var, att inriktas på uppteckandet av ännu bevarade forn- och kulturminnen. Här liksom i mycket annat var det framför allt Gustaf II Adolf, som förstod att i rätt tid tillvarataga det vaknande kulturintresset och tillrättalägga principerna för arbetet. Den instruktion, som av honom före avresan till kriget i Tyskland utfärdades för av honom utnämnda antikvarier, vilka skulle resa landet runt för att uppteckna och tillvarataga minnena av den gamla kulturen, utgör i själva verket ett fullständigt kulturhistoriskt program, så fylligt och uttömmande, att det i stort t. o. m. kan läggas till grund för vår tids arbete på samma område. Skilda delar av landet genomrestes av olika personer, vilka bedrovo en livlig uppteckningsverksamhet. Kyrkor och gravstenar, fasta fornminnen, främst runstenar, men även andra kulturminnen och traditioner antecknades och de gjorda uppteckningarna tillfördes det senare instiftade antikvitetskollegiet, vilket småningom övergick i antikvitetensarkivet. Vid dess upplösning övertogos handskrifterna av Kungl. Biblioteket, där de ännu förvaras som en särskild grupp (sign. F).

En av dessa upptecknare från förra hälften av 1600-talet var Jonas Haquini Rhezelius. Av hans hand föreligga bevarade flera handskrifter som resultat av hans resor från olika delar av Sverige. Handskrifterna äro försedda med ett stort antal teckningar av utomordentligt värde.

Under augusti och september månader 1634 reste Rhezelius *»effter Höge och nådigeste öfwerhetenes nådighe befaldning, fulmacht och instruction»* på Öland och i Kalmar län för dylika uppteckningar. Resultatet av hans resa består dels i ett koncept (med en mängd synnerligen intressanta teckningar av kyrkor, gravstenar, runstenar och övriga fasta fornminnen, särskilt borgar på Öland, förteckning på ortnamn, berg, sjöar m. m.), dels i en prydligare utskrift därav, vilket huvudsakligen behandlar run- och gravstenar samt öländska borgar. [Konceptet in 12:o är signerat F. c. 5 och utskriften in 4:o F. c. 2—3]. Särskilt konceptet innehåller utom de ovannämnda beskrivningarna en del notiser av kulturhistoriskt värde, de flesta synbarligen flyktigt nedskrivna minnesanteckningar, inströdda här och där bland det övriga materialet. Beträffande till fasta fornminnen o. d. knutna traditioner har konceptet i regel korta anteckningar, innehållande det huvudsakliga i traditionen, vilka i utskriften vidare utarbetats. Även teckningarna äro i utskriften gjorda i större skala och omsorgsfullare utförda än i konceptet.

Här nedan återges ur de båda handskrifterna de notiser och traditioner, som kunna vara av intresse för denna tidskrifts läsare. En av notiserna, om fiskredskapen, har tidigare meddelats i denna tidskrift av bibliotekarien C. M. Stenbock (*»Några afbildningar af fiskredskap i gamla handskrifter»*, årg. 1915, sid. 104 ff.). Det oaktat har jag ansett det lämpligt att medtaga denna notis även här, dels för att få handskrifternas rent kulturhistoriska innehåll samlat på ett ställe, dels ock därför att min och Stenbocks läsning av anteckningen i ett par detaljer skilja sig från varandra.

1.¹ I konceptet sid. 105 och följande sidor mitt ibland förteckningar på ortnamn, hamnar, sjöar m. m. på Öland och i Kalmar län har Rhezelius infört följande notiser (fig. 1):

¹ Numreringen i det följande gjord av meddelaren.

2—301193. *Fataburen*.

Fiskeredskapz nampn som brukas på ölan och Småland.

Skiöter eller garn som ströming tagz medh (fig.).

Törske snöre (fig.) och wefuen och säncke

Håmer taga the ål medh är så giordt

Glypar är giord som en rÿssia (fig.)

och merder.

Brukas mäst på west sÿdan på öland.

Garn eller bäsgrabbe som skiötan bindz vthi är så giordh (fig.)

Trä som håller skiöten och strängen kallas läte.

Maskebyt eller näthök (fig.)

Boteknif och bindnål (fig.)

Skötkyfwa eller hors¹ (fig.)

Item Grÿmnät (fig.) Gedder, abbor och sÿk och annat.

Harkar² som tagz ål medh är nytt mönster att fiska³ medh (fig.)

brukas lÿka som en ror medh ökiör på $\frac{1}{2}$ fampnz diup.

Item Liustra om netterne medh tÿre och liusträ⁴ så giordt (fig.)

Laxkister i Ema ström.

Älgeel⁴. Liuster (fig.).

Älen leker i ett gräs heter hötter,⁵ där skulle the

tagan när som porlar i gräset, detta

brukas alenest i salt sion eÿ anorstüdes.

¹ Jfr hos Rietz: Svenskt dialektlexikon ordet *hors* = häst; *nätehäst* m. = ställning, som användes vid bindning av nät, finnes antecknat från Runö.

² Jfr *Harka*, kratta, ett slags räfsa att kratta råg på svedjeland (Rietz); se fig. Enligt Klein finnes såväl ordet som redskapet ännu kvar i mellersta Sverige; jfr även Schager: Svenskt fiskerilexikon, ordet *harkning*.

³ Stenbocks läsning av detta ord säkerligen felaktig.

⁴ Stenbocks läsning »åälgool» felaktig. Jfr holl. *aalgeer* l. *elger* = ålgaffel, ålljuster av fornnord. *geirr* m. spjut, eg. den trekantiga spjutspetsen. Enligt vad museilektor Ernst Klein välvilligt meddelat mig, finnes en avledning av ordet ännu levande i den östsvenska skärgården; så har han från St Annæ socken i Ögth. formen *älj* som beteckning på ålljuster, där varannan spets är spetsig och varannan trubbig med hulling (jfr. här fig. 1 nedtill).

⁵ Enl. Rietz: Svenskt dialektlexikon finnes ordet *hötter* eller *ötter* inom vissa trakter av Södermanland (Dalarö, Ornö); ordet sammanhängar med *hauter* (pl.?) = blåstäng, havstäng (*Fucus vesiculosus*).

Nomina Agriculturae rei

eller *Akerbrukzredh*

skapz namn på öland och i Smål.

Hökelka (fig.). Höötiufwa (figg.).

Lya (fig.) skära (fig.) Refsa Rýfua eller harf (fig.)

Åkerharf (2 fig.) Trädstok¹ (2 fig.)

Resehäck är så fatter (fig.) på wagner.

4. På sid. 109 har Rhezelius en kort anteckning om:

Allehanda slagz *träs Namn* som
på öland wäxa.

Apel, Perun, walnöträ i Borkholms trögård)

och*widh Resmÿ P. (*rüstg. (ård)*) och i Gÿngie. Plomträ, Kirsbärträ(ä)

Krikonträ mäst wid hwer by; wÿnbärträ(ä).

Item Eek, ask, Lind, Löön, hassel, almträ,

Surapelar, Try² som här kalas beenträ,

Biörk, asp, Haghtorn, Törn, Stärkebär

eller slanebärsträ. Item Röön, Hogzflor,

Hägg, Brakwädzträ, Olgonträ.

Måbärsträ, Eke eller galläpler wäxer

nogh, besÿnnerligh på Jungfrun.

wegeltorn, somstedz kaller halz, wÿdhe,

sielk, aal, hilleträ.

Item Gran, Tall, Eeen.

5. Sid. 94 upptar följande korta notis, som kan vara av visst historiskt värde:

Jorderächning på öland.

1. Wtiorder kallas tomtöre

2. Ättungland Jord, så mycket som 24 alnar. Alnen är stundom smere, stundom störe, när Jorden mätes.

Een alen, kallas där öringsJord.

6. På sid. 126 träffar man bl. a. följande

Nota.

Se på Winterbråket³ huad winter och somar

blifwa skall melan Mårmäss och wårfrudagh döre.⁴

När stiernor flÿga wentes hård wädher frå den ort hon flÿger.

¹ av bilderna att döma *träårder*; jfr Rietz *mullstókk* m., den del av en ärjekrok, som går i jorden.

² *Lonicera Xolosteum*.

³ Rietz har *vinterbråka* f. ant. från Kalmar län = vintergatan. Jfr vinterbråta.

⁴ heliga Vårfrudag; jfr *>inan wara fru dagh dyra>* och *>apter dyra warffru tiide>*, ex. under *dyr* (Södervall: Ordbok öfver svenska medeltidsspråket).

När aspen palmes¹ om hösten tå blir nogh boknötter ähret efter män ingen humble, och mycke harkrankar,² och fogel matkar, är et wist p(ro)berat tekn. Frÿs Wärfrud(ag) i fasten så håller kalt 40 nätter efter.

7. För profana föremål i privat ägo har Rhezelius synbarligen ej haft något större intresse, ehuru väl man får förutsätta, att tillfällna till anteckningar om och avteckningar av sådana ej saknats. Endast på ett par ställen i konceptet har han gjort sådana helt flyktigt över några dryckeskärl. Så har han å sidan 23 noterat och tecknat följande (fig. 3):

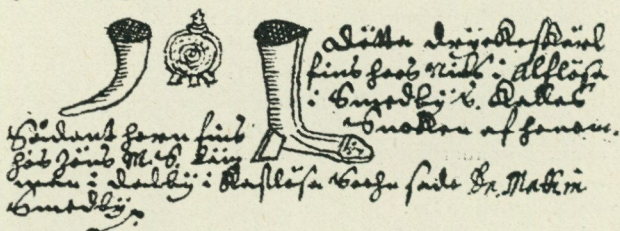

Fig. 3. Dryckeshorn i Smedby (t. h.) och Kastlösa socknar, Öland.

dätta (fig. 3 t. h.) dryckeskärl finns hoos Nils i Alflösa i Smedby S. Kallas Snoken³ af hanem.

Sådant (fig. 3 t. v.) horn fins hos Jöns M. S(ochne) länzman i dalby i Kastlösa Sochn sade Dn. Math(ias) in Smedby.⁴

Om den å bilden (fig. 3) mellan de håda hornen skisserade flaskan (av trä eller tenn?) har Rhezelius ej lämnat någon närmare upplysning. Dylika flaskor ingingo under 15- och 1600-talet bl. a. i soldaternas mundering som fältflaskor.

Ytterligare ett horn finnes tecknat å sid. 54 under Löt socken (fig. 4) jämte följande text därtill:

¹ blommar; jfr palm, pl. -er, f. blomhänge på pilträdet (Rietz).

² ett slags stor mygga (*Tipula pratensis* l. hortorum). Ordet förekommer (enl. Rietz) i Smål. (Kalm. län).

³ Namnet synes att hänföra sig till ändbeslaget som, att döma av bilden, har en viss likhet med ett ormhuvud, ehuru med ett från ovan sett människoansikte.

⁴ Att döma av denna uppgift har R. ej själv sett hornet, utan gjort teckningen därav efter pastor Mathiæ uppgift.

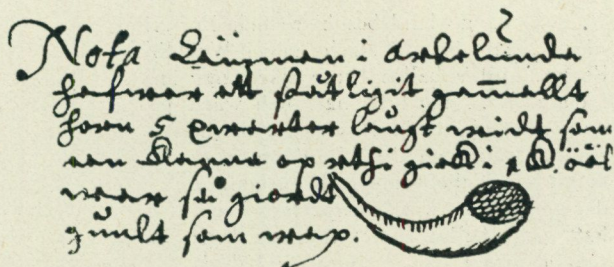

Fig. 4. Dryckeshorn i Arbelunda, Löts s:n, Öland.

Nota Länzman i Arbelunda
hafwer ett ståtligt gammalt horn
5 quarter långt widdt som en Kanna
op wthi gick i 1 K(anna) ööl, war så giordt,
gult som wax.

8. *Sägen.*

Å sid. 19 och 20 i konceptet har Rhezelius helt fragmentariskt noterat några uppgifter om *Kettil Runske*, run- och trollmästaren, vilken i sägnen är mest bekant genom det sätt, varpå han band trollkarlen Gilbert på Visingsö. Sägnen förmåler, att denne Kettil förvärvade sin övernaturliga makt och sina kunskaper genom att från Oden bortstjåla tre runkavlar.¹ Rhezelius har i efterföljande notis en annan version, något utförligare behandlad, om det sätt, varpå Kettil blivit runkunnig och vis. Sägnen är lokaliserad dels till Öland, dels till Småland (Alsheda s:n, Kettilsås):

Relatio om Kitil R. ifrå Öland; så

1. Att han hafv och i sin tydh werit på Ölan hos sin slächt, widh Resmÿ K.² där hafv han sagt för almogen, ho^m luchtade där Resmÿ Kelluatn af Kelan där är.
2. Sandby syra, där ifrå, en mÿl snedt ofr landet, nordost.
3. Grebbÿ quitta · grand, i Replinge S. tre mÿl der ifrå norr wth, en sten.³
Nota han luchtade skarpt nogh, långan wäg denne nampn och landkunnoge Ketil

¹ Jfr Hyltén-Cavallius i Läsning för folket VIII, sid. 169 ff. (1842), där en utförligare redogörelse om Kettil Runskesägnerna lämnas.

² Resmo kyrka.

³ Jfr. nedan s. 11.

R. och många landzbesokiere och Perigrinanter, hafr än sin slächt nor i Wekelby¹ Sochn, huilke kallas Rune slächtingr än i dagh. Be.^{te} Kitil R. hafr och warit på en iordehögh, widh Resmÿ K. där haft sin lust, ätit och druckit, då hafr där komit en skabbot mus whr högen, der medh han wek därifrå be.^{te} högh, och hafr altså kallat rumet mÿsingz hög² som de ännu kalla. Berätter Nils i Alfuelösa,³ och flere medh honom.

Än om Kitil Runske.

1. dän fordom nampnkende Runmäs-taren, och kämpen 2 Om huitualder den mechtige Resen ./. så, J Tornsua⁴ S. i småland i Wästeruÿkz län, där hafr Ketil R. ståt på landet, och huitualdr på en öö, i hiorten siö, där sköt Ketil R. i hiäl huitualder. Där huituald är begrafuen, heter huitualdz högh.

Än om Kitil i öster herede i huitlanda⁵ S. bodt vide alt. Som är om fiätet uidh Kitiltorpaes⁶ ås. sammaledes i Småland.

Än om Kitil Runske som hafr bundet Gilbertum Runske vide Relat boken hua ulterius ./. .

Om hans whrsprung sägz så, J Smål. i söder möre häredh i Torsåsa S. ligger et berg eller ås, där en skön boklund är! där hafr en lustigh bonde kommit rÿdandes, hörde han spelas och siungas i be.^{te} backe, hölt han stille, och lÿdde där til, wart han uarse ingången i backen, koxade så inn wille förnimma huad thet uara skulle för handen; Så kommo där nogre wth, och både be.^{te} bonde til gäst, lofuade

¹ Vickleby.

² Högen, som sannolikt härrör från bronsåldern, kallas än i dag Mysings hög eller Mysinge hög.

³ Alvlösa i Smedby sn; jfr. sid. 11 nedan.

⁴ Törnesfalla.

⁵ Vetlanda.

⁶ Kättilstorp, kyrkoherdeboställe i Vetlanda — möjligen Kättilsås mellan Vetlanda och Alsheda socknar.

honom rätt wäl trachtera. Gick så in i backen, blef wäl plägat: wthi meer sin lustigheth fråga han huad gästbudh thet uar, werden sadhe iag giffir min dotter af hem at uandra medh sin man åland, wilt och tu hafua en min doter så wil iag hafua tigh osuikelige hedan fölgdt medh henne, som skal lende tigh til gagns, och tina barn til bëröm medh tÿdhen, bonden beiakade bodet, där holtz brölop, åt them, när then rÿke bonden wille förresa til sitt hem, tilbödhen be^{te} brudz fädher, sin dotter och mågh, at dhe skulle wäliala sigh et dera af hans fulle skrÿn, det tÿngre eller lättare, bonden uille helest hadet drÿgere fult medh dÿre håfuor, men hon rådan hemligen, at taga thet lättare, seÿandes thär uthi äre min faders Konster, skrifter och Runor. Efter be^{te} rådande, togh bond skrinet, lÿka stofferat medh thet tÿngre. Och när han kom hem, och fick see thet, behagat honom intet, hustrun sadhe gönom (gömom) thetta, åt thess uÿ få en son tilhopa så kan modherfadren lära honom hafua gagn thär af. Bonden gjorde så! dhe fingo en son läte kallan Ketil Runske, han blef underuist af be^{te} morfader i Torsåsa backe och lund, het Torether af backen och lunden haf^r namn. Ketil wpuäxte blef stor, manligh klok i allahanda, och stark, begÿnte så wandra i fiärnom landom. J Rÿsland gaf han them af R.¹ Alphabet en förändret stÿl, nästan lÿk R.² J estland, lifland, Curland, litauen, pålen prÿssen, Tÿskland, danmark och Norie blef han nampnkunig af sin Konst Öfr alla Suea och gotha land farit. Såledhes Rune och resare nampnet bekomit, haf^r och wetat alla hemlige skatter wpenbara. J starkhet brost och handkrafft ingen hans lÿke, i hörslö, sÿn, och kån-

¹ Rune.

² Runorna.

slo nosslande makelös. Relatores
Pär Benchtsson Regemenz skri-
fuere i Westgöt, Jöran Ersson
arendat. i Sodre möre.

Å annat ställe i manuskriptet (sid. 23) har Rhezelius nedskrivit följande under Smedby socken:

B^{te} Nils i Alfwelösa sade, at Kitil Runske haf^r sagt widh Rismy K. att thet lucthade af Resmy Keluatn af Kelan der är, Sanby Syra, Grebbÿ qwitta :|: grand, är en sten kalles så, står wid Grebbÿ i Räplinge Sochn. Denne Kitil R. haf^r än sin slächt Nor i Wekelbÿ Sochn, kallas Runske slächtén än.

9. Traditioner knutna till forn- eller naturminnen.

a) Å sid. 47 anföres under Långlöt socken följande (datum 6 augusti 1634):

»Denne eft^{de} sten sampt rösian är wid almene wägen wid Folkzlunda by, kallas Welstersten, sägz att där är mitt på landet.

*Denne eft. steen sampt rösian är vid al-
mene wägen vid Folkzlunda by. Dales
Welstersten, sägz att där är mitt på landet*

*Relatio omnium.
Sägz att en Jätte och Jättekona skulle förfara huar som skulle wara
mitt på landet, haf^r.*

Fig. 5. »Välstersten» med röset vid Folkelunda by, Långlöts s:n, Öland.

Relatio omnium.

Sägz att en Jätte och Jättekona skulle förfara huar som skulle wara mitt på landet, haf^r.

Denna korta notis har påtaglig karaktär av ren minnesanteckning, avsedd att vid ett senare tillfälle närmare utvecklas. Så har också skett. I utskriften finnes jämte en omsorgsfullare och i större skala utförd teckning följande noterat:

»Widh Folkzlunda by. Bredewidh store Allmenne wägen är sådant monumet af sten, ihoplagdt, ett rör och en trind sten ofuan på kallas Wälter eller Wälterz steen.

Om denne sten är en gammal saga således. N: Een Jätte Wälte benämnd, medh sin hustro, eller Jättninna skulle en gång förfara, huarest såsom skulle wara mitt på Öland sålunda. Jättninnan gick till Norre Ölandz wdd och Reesen eller Bonden till den södre, och skulle kasta ifrå bådhe änderna, och således förnimma af sitt kastande medielandet, då kastadhe heller slungade hon först där små sten, i försk^{te} rör är, och han dän trinde stenen, hwilken hafver så kommit mitt ofwanpå röret. Och dhe små holen på be^{te} sten, skall wara effter fingren, där han hållit hadhe medh fingerändarna. Hwilke hol skinbarligen synes, såsom dät wore effter finger så blefwet, eller huggit, sammeledhes är och sielfwa stenen trinder som han wore af willia så huggin och tillgiordh. Såledez sägz denna stenen wara dýtkommen, och är itt wist märkie att det skall wara mitt på landet. Jtem sades att stenen haf warit afwätrat, och åter dýtkommen, ingen wet huru».

b) Zechiels sten (konceptet sid. 63, Kelda sochn, 15 aug. 1634) (fig. 6):

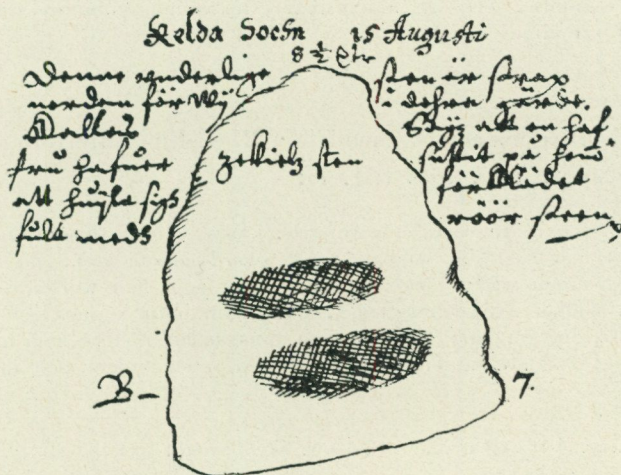

Fig. 6. »Zechiels sten» på Vis ägor, Källa s:n, Öland.

»Denne wnderlige sten är strax nordan för Wÿ i dehra gärde. Kallas Zekielz sten. Sägz att en haffru hafuer suttit på honom att huyla sigh förklädet full medh röör steen».

Konceptets kortfattade anteckning ligger till grund för utskriftens utförligare relaterande av traditionen, som lyder (sid. 105):

»Böndernes och Gemene Mans Saga om för^{ne} Sten är såsom fölier. N: Stenens Nampn är än i dagh kallet Zechiels sten eller säthe, hwilken så är kallat af en Jättninna eller |: som somblige seÿa :| Haffru, hwilken hafwer heet zekiel. Hon hafwer bodt och haft sit heem på Borge Edhe, som nu kallas Borge hedhe eller hagha, liggandes i Högbÿ Sochn på Witterums ägor — — —.

Denne Zechiel hafwer haft en sin syster på Smålandz sÿdan, widh Skägge Näs eller ås boendes |: huilket näs hafwer sitt nampn af en Jättne, be^d skegge som och där Begrafven är och hafwer warit deras skÿldman¹ :|. Desse 2 sÿstrar hafwa sig samsatt att göra en stenbro öfr sundet, dän ene på Smålandz sÿdan, hafwer burit ihop det samma nässet, Skeggenäs, huilket räcker $\frac{1}{4}$ mÿl i siön. Men dänne Zechiel hafwer samkat i förklädet och begÿnte gå, då haf^r en man skuttitt henne medh en skechta², måste för dänskuld sättia sikh, att huÿla, på för^{ne} sten medh dhe stenar hon i förklädet hade. Således hafwer hon sunkit af tÿngden |: efter stenarne hafua intet warit så hårda då seÿa dhe :|. Sedhan hafwer hon åter begÿnnt gåå, när hon kom til Pesnäs³ Sochn widh gillberga ägor, då haf^r Gogubben⁴ begÿnt att åka, och hon der af blefwen förskräckt, och dödh I dät samma kastat från sikh sin stenbördo, hopatals. Hwarest sÿnes ännu många store rörhopar hwarteres widh pass 50 och 60 stegh och två eller 3 Mäns högd. Sedan hafwa hennes slächt låtet henne begrafwa, där hoos dhe store och märkelige rösierne eller monumenterne. Dätta förskrefne hålles för sann och wiss händelse, och af ålder huar efter annan kungiort sine barn, att dät icke förglömmas skulles.

c) *Odens flisor.*

Å sid. 78 i konceptet meddelar Rhezelius efterföljande under Högsrums sn 22 aug. 1634 (fig. 7):

»Desse stenar äre östan högzrum K. kallas Odens flÿser, sägz att oden haf^r bundit sin häst där stickandes sit swerd genom sten. då haf^r hästen slÿtit sikh lös och wältrat sikh hafwer så der som han weltrade blifwit dät träsk, som kallas Högzrums träsk, där ingen botn kennes och är försökt. Nota Een röd mÿssa kom der ner och fans sedan i store siön igän. N(ota) där nordost ifrå äre atskillige grifter och reste stenar och många andre former.⁵»

¹ Släkting. Jfr Södervall, Ordbok etc. *skylderman*.

² pil.

³ Persnäs.

⁴ åskan; jfr ordet *go-vigg* = åskvigg (Rietz).

⁵ Det bekanta fornminnesfältet å Karums alvar. Den tecknade skeppssättningen avser säkerligen det å gravfältet liggande stenskeppet, »Noaks ark», en av öns vackraste fornlämningar.

Denna konceptanteckning har även den i utskriften, där emellertid endast den övre stenen är återgiven, vidare utvecklats (å sid. 113) på följande sätt:

»Ostan för Kyrkian på Moen är denne resta stenen medh många andre stenar och grifter, på åtskillighe sätt funderade och tilgiorde i hedendomen.

Sålunda refererades om denne för^{ne} reste stenen. N:

Stenzens namn är Odens fläsa, hwilken skulle hafwa fått sitt namn där utaf, att en Man be:^d Oden skulle fächta medh enorm androm man, och effter dät war slätth mark och wýdh hade han intet binda sin häst wthi wtan i hastighet sprungit till denne stenen och stuckit sin brýnia eller swärd igenom be:^{te} sten¹ och bundet således i samme hool efter swärdet. J medlertýdh hafr hästen slýtit sikh löös och stenen hafwer så spulkit effter grýmskafftet, och sedan hafwer han wältrat sikh, hwarest såsom är sedan blifwet ett träsk, kallas högzrums träsk effter hästens wältrande, hwilket träsk ingen botn kánnes wthi, fast än många stänger bundos samman, och är försócht många gånger seya bönderna och gemene man. Hafwer sikh och tildraget för någre áhr sedan, att en wallgásse hafwer komitt nedher där sammastádes huilken doch omsýder blef optagen, doch hafr hans mýssa blifwet qwar i loppet, huilken war rödh, dán fingo dhe intet igen, wtan han hafr |: tiláfuentýrs |: sunkit i. Een týd der effter hafwa någre fiskiat i store hafwet, och blifwet warse ett röt tingh flýta widh dám, då hafwa dhe taget dät. Förnummo så att dät war samma mýssa, som Poiken tappadhe i Träsket. Dátta är sanfárdeligen skedt och hwar man weet det berátta».

d) *Sten med fotsula* (konceptet sid. 161; Ryssby socken 13 sept. 1634) (fig. 8):

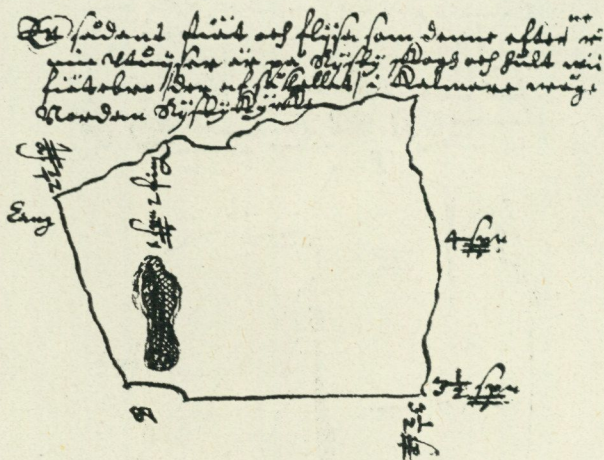

Fig. 8. Sten med fotliknande intryck i Ryssby s:n, Småland.

¹ Uppgiften om att Oden genomstungit en sten anföres också av Rhezelius om den södra av de 2 stenflisorna, kallade höge stenar, invid kapellet i Ås socken (konceptet 28 juli 1634).

»Ett sådant fiät och flÿsa som denne effter^{ne} r(it)nin(g) wtÿser är på Rÿsbÿ skogh och hult wn(der) i fiätebro: der af så kallat :| i Kalmare wäge(n) Nordan Rÿsbÿ Kÿrka.

Relatio omnium pscript. lapid.

Att en Jungfru hade sigh menswurit när hon redh i brudefärd, och the hafwa agerat¹ henne och sagt hon war intet mö, tå haf hon önskat och sagt, om iagh icke så är, så gifue gudh iagh måtte siunka i denne sten, att thet måtte ske täckn och språn(g) hon af hästen, och skedde som hon önskat hadhe.

Altera relatio.

Att en qwinna hade stådt der och giort sin böön, och för hennes Gud-fruchtige böen och helighet skuld så sunket i hellen eller sten.»

e) Rätsten (konceptet sid. 173; Hiorteredes (Hjorted) socken, fig. 9):

Denne sten: som kallad mätpen sig, att
 en gilla färd i Dabits gård som från Hånsfull
 som att anslutts som, att färdig och lång
 är nolan norfält i en botten, färdig från
 Hånsfull som, att som färdig anslutts som.
 Hånsfull som, att som färdig anslutts som.

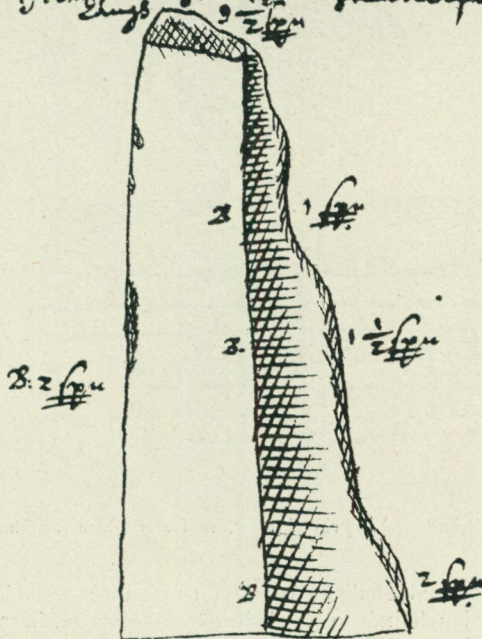

Fig. 9. »Rätsten» eller »Jättekolven» vid Norrhult, Hjorteds s:n, Småland.

¹ anlagat, ansatt.

Der strax hos är ett rör kallas Möringz rör, sägz att den Jättkonan som hafz sutit i hallen hafz mört¹ sitt barn och lagt thet där och så burit dät rör i sit förkläde och lagt på barnet.»

g) Frösten (konceptet sid. 171 d. 28 sept. 1634, fig. 11):

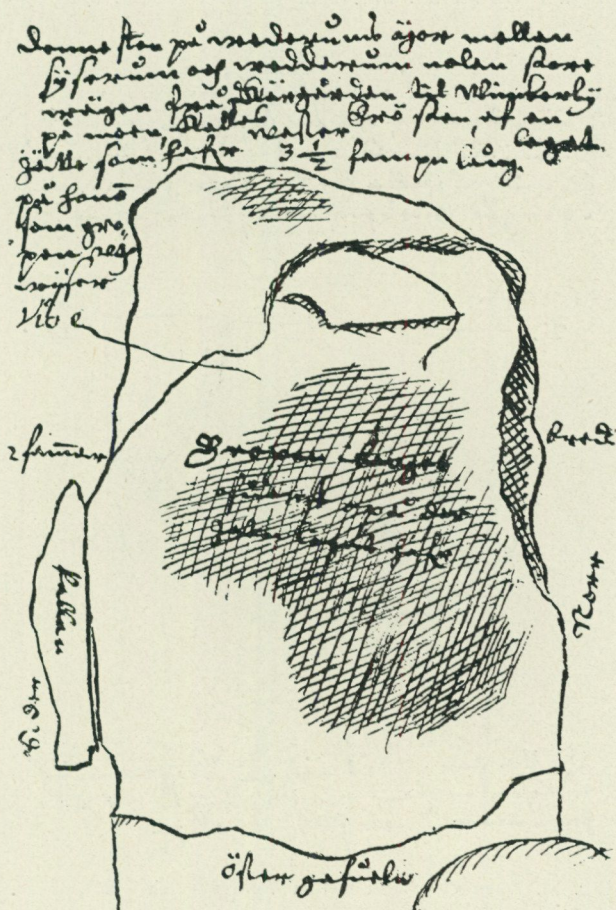

Fig. 11. »Frösten» på Väderums ägor, Tuna s:n, Småland.

»Denne sten på wederums ägor mellan sýserum och wedderum nolan store wägen frå skärgården til Wimberby på moen, kallas Frösten, af en Jätte som hafz legat på honom som gropen withwýser».

I bilden står: »Gropen i berget ofuerst opå der Jetten legat hafz».

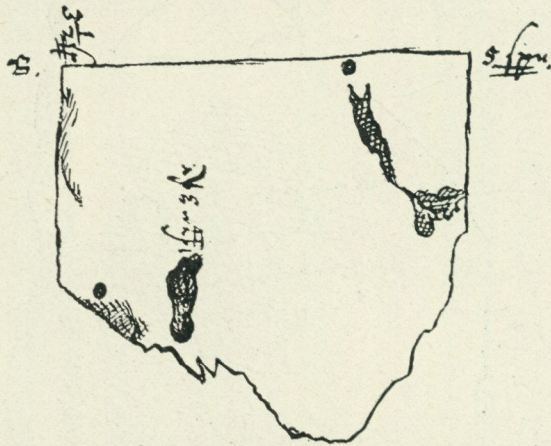
¹ mördat.

h) *Sten med fotsula* (konceptet sid. 175, Gladhammar socken, fig. 12):

»Relat(ion) om eff^{ne} sten.

Säga alle man att en tyf hafr stulit Vesteruÿks Kÿrkia, och när han hafuer komit på detta stellet, hafr han fasnad i berget, synes för den skuld altså.

Relat. om eff^{ne} sten
Säga alle man att en tyf hafr stulit Vesteruÿks Kÿrkia, och när han hafuer komit på detta stellet, hafr han fasnad i berget, synes för den skuld altså.

Säga alle man att en tyf hafr stulit Vesteruÿks Kÿrkia, och när han hafuer komit på detta stellet, hafr han fasnad i berget, synes för den skuld altså.

Fig. 12. Sten vid vägen mellan Vestervik och Gladhammar.

»Dette för^{ne} fiät är på skogen widh vägen melan westerwÿk och Gladhammar, synes skÿnbarligh.»

10. *Traditioner, som äro knutna till kyrkor* äro ej många antecknade av Rhezelius. Ett par finnas dock.

a) *Gräsgårds kyrka* (konceptet sid. 88; 29 juli 1634):

»I denne K(*yrka*) sägz hafua warit en Carbunkel¹ inmurat öfr dören der thet trinde holet o sÿns at siömän skulle sigh om nattetidh der af rätta samma sten är i förre danske feÿden bortröfuat hafuer intet bedre lyckes utan skepet hafr lupit i quaf uid söd(er) udden, där stenen är och sÿnes än skÿna när dhe resa öfuer honom sadhe Matz Persson i Gräsgål by.»

Traditionen finnes i nästan samma ordalag återgiven i utskriften.

På annat ställe och med annan stil i slutet av konceptet omnämnes samma sak så:

»NB. En märkelig Relation, och sansagu, så! at offuanför dänne Kÿrkiedör, i holet där är, hafuer warit en Karbunkelsten insat, dän siöfarande hafua efftersegladt, mörke tÿder. Samme dÿrba(*ra*)ste steen, är i dän förre Dannemarkz feigden bortröfuadt. Men intet bätter Lÿckas röfuare, och allmans wälfärds skadare, *än* at de säglade i quaff wid söder wdden; där sÿnes dän adle stenen *än*, och lÿser ur siön, för däm där öfuer fara.»

b) *Segerstad kyrka* (utskriften sid. 34, saknas i konceptet):

»Nota. Är wndersamt medh denne Kÿrkia Särstadh, att ingen torn eller skiul blifuer där på beständandes, ehuruväl dhe uilia byggia, wtan blåser strax af igän eller förbrinner af liungeldh. Orsaken där till, weet ingen rättelighen.»

c) *Algutsrum kyrka* (konceptet. 29 aug. 1634). Efter en kort anteckning om högar och grifter »wästan Kÿrkian och suduäst» har Rhezelius antecknat följande:

»Nota. Wthi en af bet^e högar är funnit för många åhr sedhan en ekekista full medh ägodelar, guld silfuer och Clenodier mehta gamalt, huilket seÿes att Kÿrkan är blifuen förbettrat och wpbygd medh, som ännu sielfua Kistan witne bär som står tilstädes i Sachristian, huilken är huggen af en heel ekstok bredderna 1 quarter tiocka och så tätt medh iern, och så tiocka som finger, at man icke kan settia twerhand mellan dem, omöyeligÿ sönder-slå eller hugga för Järn(*be*)slaget.

Jtem sägz att en hafr sp^att at där skal *än* en wara i en högh, huilket rum K(*yrkans*) skugga skal en gång om dagen |: när klart är |: ofrskÿgga. Såsom och är spot att et skep eller båt |: fordom kallat skep |: af gull giort och en wagn skal wara i siön gent mot dän Kÿr(*kan*) och dät landet.

Hans namn som hafr sagdt huar gozet stodh hafr warit Asgut |: som nu kallas af dhem |: Algut, efter huilken och Kÿrkian nämpder är.»

¹ Traditioner om karbunkelstenar inmurade i kyrkor, där de tjänat som »fyrar» för sjöfarande, äro kända från flera ställen, särskilt från Gotland.

ZUSAMMENFASSUNG.

ARVID ENQVIST: Kulturgeschichtliche Notizen und Traditionen aus dem 17. Jahrhundert aus Öland und Småland.

Verf. teilt einige Notizen aus einer fast dreihundert Jahre alten Handschrift mit, die in der Kgl. Bibliothek in Stockholm aufbewahrt wird. Im Jahre 1634 (August—September) bereiste ein gewisser *J. H. Rhezelius* in öffentlichem Auftrage die Insel Öland und das Küstenland Smålands um Aufzeichnungen zu machen. Sein Tagebuch enthält der Hauptsache nach sehr wertvolle Zeichnungen und Beschreibungen von Kirchen und Altertümern verschiedener Art. Mit diesem Materiale gemengt findet man hier und da auch rein kulturgeschichtliche Notizen, die von grossem wissenschaftlichem Wert sind, und die hier publiziert werden; zumeist bestehen diese Notizen aus volkstümlichen Traditionen, die an Altertümer, Kirchen oder Naturdenkmäler geknüpft sind. Besonders bemerkenswert sind die Aufzeichnungen und Zeichnungen, die Rhezelius von Öländischen Fisch- und Ackergeräten gemacht hat.

NÅGRA ORD I MUSEIFRÅGAN.

Av

SVEN T. KJELLBERG.

Nedanstående uppsats utgöres av ett inledningsanförande vid den diskussion av »Våra hembygdsmuseer och deras ställning till provinsmuseerna», som hölls på Svenska museimannaföreningens möte i Skänninge 8—9 juli 1929. Då hithörande frågor äro i allra högsta grad aktuella har Fataburens redaktion — utan att taga ställning till de här framkastade synpunkterna — önskat bringa till allmännare kännedom de erfarenheter, som författaren inhämtat under mångårigt arbete i provins- och bygdemuseernas tjänst.

Det låter måhända märkvärdigt i en museimans mun, då man säger, att intresset för museer i våra dagar är allt för stort. Men den, som med kritik ser på förhållandena inom vår svenska museivärld, torde nog få blicken öppen för en del förhållanden, som lätt kunna medföra farliga konsekvenser för museiarbetet. Det är ofta så med ett entusiastiskt inriktat sinnelag, vare sig detta finnes hos en person eller hos en rörelse, att entusiasmen *för* arbetet vidare och längre än vad ett nyktert eftertänkande skulle ha gjort. Vi befinna oss utan tvivel för närvarande i den mest kritiska situation, i vilken svenskt museiväsen varit. Det är på en gång tragiskt och glädjande, att intresset för vår hembygds och vårt folks minnen är så starkt: tragiskt i så måtto, att de krafter och viljor, som därigenom blivit satta i rörelse, föra fram saken till splittring, glädjande i så måtto att man genom all denna kraftutveckling bör kunna få någonting utträttat.

Man har påstått, att vi svenskar ha ett särskilt utpräglat sinne för organisation. Man har vidare velat hävda, att vår tid är organisationens tid. När det gäller museiverksamhet och därmed samman-

hängande frågor, torde man likväl på några få undantag när förgäves spana efter en effektiv organisation. Fortfarande söker var och en oberoende av museets storlek och oberoende av det arbete, som utföres inom andra museer att hopföra så många ting som möjligt, ofta av vad slag det vara må. Fortfarande grundlägges det ena museet efter det andra utan att hänsyn tages till om förutsättningar verkligen finnas för ett museums existens och utan att taga hänsyn till, huruvida platsen verkligen är i behov av en museal samling. Det råder kunde man säga en planlöshet av rätt generande slag inom alla frågor av museal art.

Man skulle med exempel från våra större städer kunna räkna upp en rad av museer vars arbetsprogram och samlingsuppgifter äro så utformade, att tvenne museer i samma ort till stora delar dubblera varandra. Man skulle kunna påvisa huru samtidigt på olika håll startas nya specialmuseer vid sidan av andra utan att någon klar fördelning av arbetet åstadkommes. Det kan visserligen såsom ett försvar framhållas, att all kulturforskning och insamling, som äger rum, är nyttig och välbehörlig, men mycken kraft och många pengar skulle kunna inbesparas genom en medveten organisation, som förebyggde slöseri med de små tillgångar av dessa varor, som vi äga.

Denna oreda är särskilt påfallande i det museala arbetet inom landets provinser, där produktionen av småmuseer gör organisationsfrågan alldeles särskilt brännande. Det kan synas ekonomiskt och praktiskt oberättigat, att överallt där intresset vaknat hos någon eller några personer, ett museum skall få komma till stånd. Nackdelarna härav för verksamheten i dess helhet torde nog för var och en ligga i öppen dag. Men denna fråga är av så ömtålig beskaffenhet, att den väl knappast torde låta reglera sig. I varje fall kan man icke tänka sig att göra det genom några slags bestämmelser eller påbud. Den känsla för hembygden och dess minnen, som är upphovet till rörelser av detta slag, är ju bland de vackraste i folkkaraktären, som vår tid kan uppvisa, och det är därför med största tvekan, som man vågar peka på de olägenheter, som den verkligen kan föra med sig och i många fall för med sig. Då man alltså icke kan säga: du får inte bilda ett museum, utan att du har den och den ekonomiska grunden för

dess nuvarande och framtida bestånd, eller utan att du har ett kulturellt berättigande i bygdens eget skaplynne och dess belägenhet, så får man alltså gå andra och smidigare vägar.

Dessa vägar har man på många håll sökt finna, och därvid försökt lösa frågan om samarbete och sammanhållning mellan föreningar och museer av hembygdsvårdande och museal natur. Man har därvid tänkt sig att genom sammanslutande av museerna inom en större grupp t. ex. inom en landsända så som Västsverige, där västsvenska hembygdsnämnden är ett slags samarbetsråd för museerna inom Västsverige, eller inom en provins såsom Dalarna, där en hembygdsförening uppbär samarbetet, kunna betrakta detta område såsom en enhet. Det är enligt min åsikt riktigt att försöka sammanföra museerna på sådant sätt. Man bör dock därvid alltid ha i tankarna, huruvida denna grupp är av en sådan natur inbördes, att den med lätthet kan sammanhållas. Enligt min uppfattning är ett landskap eller ett län det största område som en sammanhållande organisation bör omfatta. Kommer man därutöver, får arbetet en tyngre apparat att röra sig med, och det personliga, som alltid måste spela den största rollen vid ett samarbete, kan icke göra sig gällande på samma sätt, som inom ett mindre område.

Om man nu utgår ifrån provinsen såsom en enhet, så kan naturligtvis organisationen därinom läggas på olika sätt. I det fallet borde det kunna finnas frihet för det personliga initiativet och den personliga smaken och lusten. Några punkter få väl dock anses gemensamma för alla, huru man än vänder på saken. Det är självklart, att endast en bråkdel av våra museer kunna erhålla tjänstemän, som äro musealt fackutbildade och som få ägna hela sin tid åt arbetet inom institutionen. I enlighet med den politik, som bedrives av statsmakterna, torde vi snart inom varje provins och fäst vid dess huvudmuseum äga en sådan fackman. Där är den personliga kraft, som man måste räkna med inom grupporganisationen. Fattar han sin uppgift rätt, bör han stå till tjänst för även de mindre museerna inom provinsen och leda arbetet in på rätta banor. Kring provinsmuseet kan mycket väl en grupp ortsmuseer fylka sig och samarbetet mellan dessa läggas på en sådan bog, att det befrämjar alla parter. Därvid måste man likväl

förutsätta en sådan vidsynthet hos de för saken intresserade, att de sätta sin provins och dess minnen sedda såsom en enhet före ortsintrasset. Då är det möjligt att i någon mån motverka den stora splittring inom insamlingsarbetet, som nu förekommer. Därmed menar jag likvisst icke, att de små museerna nu skola uppge sin självständighet eller avstå dyrgripar, som de redan äga, utan blott att de genom att vidga blicken och förstå det större sammanhanget skola kunna verka på ett för sin bygd mera befrämjande sätt.

Sluta sig provinsens museer samman på detta sätt, komma säkert många arbetsuppgifter att kunna lösas lättare än nu. En av museernas huvuduppgifter är ju att bevara och skydda de föremål, som de hopbragt. Det är likvisst så och så beställt med den museala vården i de flesta museer och särskilt naturligtvis inom de mindre museerna, där de ekonomiska möjligheterna äro svagare. Man behöver blott tänka på tre av museernas argaste fiender: trämasken, rosten och malen för att genast se mörkt på framtiden. Huru länge skola verkligen alla de i småmuseerna samlade föremålen finnas till, huru mycket skall finnas i behåll av maskstungna möbler, husgeråd, redskap, av vävnader, av i jorden funna järnsaker om en så kort tidrymd som 100 år? Det är ju icke för vår egen tid, som ännu har så pass starka förgreningar nedåt i den kultur vars alster vi värja, som vi samla utan för framtiden och för en avlägsen framtid. En av provinsorganisationens viktigaste arbetsuppgifter, och den, som var och en lättast torde kunna fatta, blir därför verksamhet för *bevarande* av föremålen, sedan de väl kommit inom museernas hank och stör. Inom varje sådant område borde det därför finnas en central konserveringsanstalt, vilken naturligtvis är förlagd till provinsens huvudmuseum och vilken tillhör och nyttjas av de till organisationen anslutna museerna.

En annan fråga rör bevarandet av det andliga innehåll, som de insamlade föremålen äga. I första hand bevarandet av föremålet såsom individ. Härvid måste man först och främst ombesörja en varaktig katalogisering och märkning av samlingarna. I de flesta småmuseer har man ännu den seden, att på föremålet klistra en gummi-lapp med nummer eller annan uppgift. Den sitter kvar över samma-

ren, sedan vintern fört med sig fuktighet i de oeldade lokalernas luft faller den av och sättes i de flesta fall icke åter på föremålet, och efter någon kortare tidrymd erinrar man sig icke längre de uppgifter, som äro knutna vid det. Här är en mission att fylla för provinsorganisationen och för provinsens tjänsteman. Lämpligt vore, att alla museer inom en grupp hade samma formulär till sin huvudliggare, så att denna kunde föras på ett likformigt sätt inom området. Man kan också tänka sig, att på en central plats t. ex. huvudmuseet, avskrifter av denna huvudliggare förvarades eller helst att dubletter av de lappkataloger, som upprättas i de olika museerna föras samman till ett huvudregister för landskapet. Ett sådant centralt register har varit planerat för Västmanland län, och Västsvenska hembygdsnämnden, som nedsatt en kommitté för utredning av denna fråga, tar upp densamma till beslutande vid sin årsstämma i sommar. Meningen är att i Göteborg lägga upp en sådan centralkatalog för hela västra Sverige. Vad denna kommer att innebära för den framtida forskningen och för samlandet, är lätt att inse. I denna skulle man lätt kunna avläsa vilka föremålsgrupper, som äro svagt representerade i samlingarna, och därefter inrikta samlingsarbetet på denna grupp.

Vid organiserandet av samarbetet inom landskapet torde man göra klokt uti, att från början ha klart för sig de olika uppgifter, som de sammanslutna museerna äro satta att fylla. Å ena sidan har man provinsens huvudmuseum, och möjligen något annat större museum inom området, vars uppgifter få anses ligga på ett vetenskapligt plan. Å andra sidan är det de mera hembygdsbetonade museerna, som verka för ett stärkande av känslan för vården av hembygdsminnen, vare sig dessa bestå i fasta fornminnen, naturminnen eller andra icke flyttbara ting, och rent museala föremål. I det sista fallet är uppgiften mera känslöbetonad och det vetenskapliga underordnat — om detta nu ens existerar. Genom att ta fasta på denna olikhet, torde man också utan större motsättningar kunna komma till samförstånd, när det gäller att till huvudmuseet samla föremål av vetenskaplig betydelse, och man torde på så sätt kunna undvika en mängd intressekonflikter. För huvudmuseet blir det också då lättare att avstå ifrån föremål, som man vet hör hemma inom bygdemuseets krets. Särskilt blir detta fallet,

om sammanslutningen lägges på ett sådant sätt, att man räknar alla de inom provinsen befintliga museerna såsom en enhet, såsom ett enda museum med underavdelningar på olika håll. Det synes mig rimligare, att man försöker få till stånd en sammanslutning, i vilken parterna äro underordnade, än en, där de äro samordnade. Finnes en gammal fornminnesförening, som omfattar provinsen, är det säkerligen lämpligare att ta denna såsom utgångspunkt och ej bilda en ny sammanslutning. Emellertid torde man ej på papperet kunna draga upp generella gränser för en organisation som denna, utan den får framväxa eftersom det passar för provinsens läggning. En fördel med att taga den gamla föreningen till utgångspunkt är bland annat, att denna oftast redan äger en skriftserie, som utan svårighet kan omläggas på ett sådant sätt, att den tjänstgör för samtliga provinsföreningar. Denna skrift, som oftast har att arbeta med en dålig ekonomi, kunde därigenom, stödd av samtliga föreningars medlemsstock, bli bärkraftigare och få möjlighet att giva ett rikare publiceringsutbyte.

Det är här endast några huvudsynpunkter, som jag har velat peka på, de äro varken nya eller originella. Men det synes nödvändigt att på nytt framföra dem, ty tiden måste anses vara inne för ett målmedvetet sammanförande av de spridda arbetskrafterna inom det svenska museiväsendet. Möjligen finnas andra sätt att organisera upp arbetet, men det naturligaste och lättast tillämpade synes vara det, som jag här framlagt, vilket ju för övrigt redan tillämpas på många håll. Det är emellertid frågan om huruvida effektiviteten i de nu befintliga sammanslutningarna verkligen motsvarar det man hoppades av dem. Att därför frågan kommit upp till behandling på Museimannamötet, måste man med tacksamhet erkänna, ty från detta håll borde en för landet i stora drag utarbetad organisationsplan kunna utgå. Enligt min mening borde man därvid ta fasta på provinssammanslutningarna samt i en riksorganisation, vilken lämpligast anslöte sig till Museimannaföreningen eller till Riksantikvarien, sammanföra dessa.

Först genom en ändamålsenlig och kraftigt verkande organisation kunna vi få reda i det museala arbetet inom landet.

ZUSAMMENFASSUNG.

SVEN T. KJELLBERG: Einige Worte zur Museumsfrage.

Der Aufsatz ist eine Diskussionseinleitung auf der Versammlung schwedischer Museumsleute in Skänninge 1929 über die im schwedischen Museumswesen aktuelle Frage nach dem Verhältnis zwischen den grösseren Museen und den immer zahlreicher aufkommenden Heimatmuseen. Verf. erachtet es nicht für möglich, diese Frage in den verschiedenen eigenartigen Provinzen des Landes nach denselben Linien zu lösen, und will daher keine generellen Bestimmungen auf dem Papier befürworten, sondern die Entwicklung nach den persönlichen Linien erfolgen lassen, die im Einzelfalle als zweckmässig befunden werden. Eine Zusammenarbeit zwischen den verschiedenen Museen muss jedoch zustande kommen, und Verf. empfiehlt daher, dass die verschiedenen Provinzen als Einheiten betrachtet werden. An der Spitze der Tätigkeit innerhalb der Provinz muss das Provinzialmuseum stehen, an das die Ortsmuseen sich anzuschliessen haben. Der Vorsteher des Provinzialmuseums hat zuzusehen, dass diese Museen eine ordentliche Pflege erhalten. Zu diesem Zweck wird dem Provinzialmuseum eine zentrale Konservierungsanstalt angegliedert. Er hat auch durch Vereinbarungen mit den Ortsmuseen das Gebiet ihrer Tätigkeit zu bestimmen, die Katalogisierung zu überwachen usw. Die provinziellen Zusammenschlüsse können dann zweckmässigerweise weiter in einer Reichsorganisation zusammengeschlossen werden, die dem Reichsantiquar untersteht.

TILL PLANSCHERNA.

Moragården.

»Ett enstaka hus, uttaget ur den organiska enhet, som en gård bildar och uppsatt i ny omgivning på Skansen, har svårt att bli något mera än en kuriositet», skrev jag 1923 i Fataburen och framhöll därmed, hur svårt en liten byggnad av Morastugans art egentligen hade att göra sig, när den var ensam och slogs ihjäl av omgivningen. Ingenting kan bättre bestyrka riktigheten härav än åsynen av det gårdskomplex, som nu uppväxt omkring Morastugan och som ger henne ett helt nytt värde såsom en del av ett arkitektoniskt helt, en anläggning, som även till Skansen fört med sig något av sin hemmavuxna auktoritet. Våren 1924 börjades förarbeten för att få till stånd en dalagård på Skansen. I mars detta år inköptes »Hedninghuset» i Malungs socken i Dalarna, vilket hösten 1926 uppfördes på Skansen för att ingå som sidolänga i den tillämnade gården och lades strax bakom Morastugan. Samma år inköptes en loftbod med årtalet 1574 i Bergkarlås i Mora socken. Den återuppfördes intill »Hedninghuset». Ekonomiska svårigheter för institutionen förhindrade den forcering av arbetet, som ur alla synpunkter varit önskvärd. På hösten sistnämnda år kunde dock gårdsplanen börja anordnas. Eldhuset från Sollerön, som låg i vägen, flyttades längre västerut. Morastugan, som från början var avsedd som manbyggnad i komplexet, nedtogs och återuppfördes ett stycke längre upp från svandammen, i vinkel mot de redan uppförda byggnaderna. I gårdsplanen nedsprängdes en brunn, avsedd för ett brunnskar i stavkonstruktion från Mora socken. Under sommaren inköptes ett härbre i fäboden Säs i Mora, daterat 1589. Först under 1929 blevo medel tillgängliga att anskaffa övriga för denna gård behövliga byggnader. Sålunda anskaffades en kornlada eller loge i Dritmöre vid Vika by i Mora. Den är daterad 1585. Vidare inköptes ett stall av ålderdomlig typ från Bergkarlås, en stuga med obilade väggar och ovanligt litet långsidesfönster från byn Knås i Venjan och dessutom en källarbod, ett fähus och en foderbod från Noret i Mora. Under vintern och våren 1929—1930 byggdes gården med hjälp av lotterimedel upp med detta material och bildar nu en sluten fyrkant med Morastugan och stallet i den norra, högst upp belägna sidan. Ett härbre från Färnäs i Mora, daterat 1595, som förut legat ett stycke från Morastugan, flyttades nu upp intill Bergkarlåsloftet och denna länga tillökades dessutom genom Säs-härbret. Det är denna husräcka, som ses å planschen. Gårdsplanen är gräsbevuxen. Man kommer dit genom fyra portlider och öppningen mellan

husen. På sydsidan mot dammen skjuter humlen på sina stänger mot höjden. Med sina ålderdomliga, skönt timrade väggar, sina växlande takhöjder och taktyper gör gården ett genuint, vackert och stämningsmättat intryck och detta förhöjes än mer, när man fördjupar sig i detaljerna och när man sätter sig in i att icke mindre än fyra av husen äro daterade på 1500-talet, nämligen Bergkarlåsloftet (1574), Vikaladan (1585), Säs-härbret (1589) och Färnähärbret (1595), medan stallet är ungefär av samma ålder och Hedninghuset från medeltidens slut. Man kan därför våga påståendet, att gården ger en föreställning om hur en bondgård i Dalarna såg ut under 1500-talet, ja delvis hur en sådan bör ha sett sig för Gustav Vasa. Med hänsyn till att den ena stugan, som är friluftsmuseets första byggnad, och flertalet andra hus härröra från Mora, kommer gården att benämnas Moragården.

Sigurd Erixon.

LITTERATUR.

Norsk bygdekunst fra middelalder til nutid. Tillägnad museumsdirektør
Hans Aall. Oslo 1929. 193 s. 8:o.

Norsk folkkonst är icke obekant i Sverige. I Nordiska museet upptager Norge ett mycket stort utställningsutrymme, och detta har oinskränkt ägnats åt folkkonsten. Det vore omöjligt att vänta, att den som dagligen har denna skattkammare inför ögonen, skulle bli lika imponerad av bilderna i Norsk bygdekunst som av själva föremålen. Ty var är all den monumentala praktiken i Gudbrandsdalens billedteppen, och var äro Hallingdals och Telemarksmålarnas brinnande rosor! Det blir alltså en brist för den som icke tidigare genom original har kunskap om norsk folkkonst, att boken inte innehåller en enda färgplansch. Endast det festliga omslaget kan då ge en företällning om den färgglädje som de norske äga och som i rosmålarnas alster slagit ut och blommat utan like i de civiliserade folkens folkliga konst. Men kan inte klichétrycket ge originalens must och färg, så finnes det så mycket mer av båda delarna i den översikt av norsk folkkonst som konservator Gisle Midttun fogat till bilderna. Det är endast en landsman till Asbjørnsen och Moe, som kan berätta på detta sätt, och samtidigt framläggas också nyvunna vetenskapliga resultat av stort värde. Framställningssättet understryker uppfattningen om folkkonstens väsen som närbesläktat med den folkliga diktningens, den är som »folkeeventyret hvor det mest usannsynlige er sannsynlig, hvor det vrimler av kongeriker, prinser og prinsessor, hekser og troll, Askeladder, Perer och Påler, og man rett som det er støter på et slott bakom ytterste blåne».

Starkt leva forntida och medeltida traditioner kvar i den norska folkkonsten. När »stadsbildhuggarna skuro »barokkapostler og plusskjevede engler, spøkte ennu Sigurd Favnesbanes liv og bedrifter og andra eldgamle motiver i bygdekunstnernes fantasi». Ännu mer kommer dock den norska folkkonstens egenart fram i den ombildning som modestilarnas former inom loppet av några årtionden utsättes för. Midttun framhåller, att man kan se detta som ett utslag av en bestämd konstuppfattning, som »en mer eller mindre bevisst vurdering av det som passet for våre forhold». Han betonar dock, att den reella orsaken till den norska folkkonstens egenart måste sökas i historiska förhållanden. Den kulturgärning — vitt divergerande — som i andra länder utförts av adel och bönder, har i Norge helt vilat på de senare. Bönderna här ha efter medeltidens slut övertagit arvet efter den gamla norska adeln. De norska bönderna visste ej av något godsförtryck, och deras ekonomiska förhållanden voro jämfö-

relsevis goda. »De følte sig sikre og trygge på gårderne sine, og det gav selvfølelse. De blev rake i ryggen og likeså stolte og byrge som mangel adelsmann i fremmed land». Och de ha varit stoltare än så. De ha försått att följa de internationella modejournalerna, när det gällde att smycka bostaden och bohaget, utan i stället skapat sig en egen konst. För spridandet av kännedom om denna, kommer konservator Midttuns översikt och det rika och mångsidiga bildurvalet i direktör Aalls festskrift att bli av stor betydelse.

S. S.

MANNINEN, I. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Med tysk resumé. Tartu 1927. 516 s. 8:o.

Rörande de finka folkstammarnas folkliga dräktskick föreligger för närvarande en vetenskaplig litteratur, som icke har några motsvarigheter på annat håll. Redan 1909 utkom A. O. Heikels »Die Volkstrachten in der Ostseeprovinzen und in Setukesien», ett föregångsverk och ett mönsterexempel på en jämförande dräktundersökning, år 1916 utgav U. T. Sirelius sin bok om Finlands folkdräkter, och härom året förelåg som del III i Eesti rahva museums årsböcker en diger och rikt illustrerad volym av I. Manninen om de estniska folkdräkternas historia. Tyvärr föreligga de båda senare verken på språk, som hindra dem från att bli så förebildliga och inspirerande för den etnologiska dräktforskningen i andra länder, som de annars kunde ha blivit. Till Manninens bok är dock fogad en jämförelsevis utförlig resumé.

Med undantag för finskt område har folkdräktsforskningen ingenstädes motsvarat den stora roll som folkdräkterna spelat för uppkomsten av intresset för allmogekulturen och ej heller det insamlingsarbete som ägnats dem och det material som i allmänhet finnes i museerna. Visserligen har i olika länder nedlagts ett energiskt arbete på att få kännedom om olika bygders dräkter, men detta arbete har delvis varit mera föranlett av praktiska skäl än av vetenskapligt intresse. Folkdräktslitteraturen utgöres till största delen av monografier, som visserligen äga stor betydelse som materialpublikationer, men ej kunnat på samma sätt som jämförande undersökningar frampressa de allsidiga synpunkter som nu behöva läggas på den insamling av dräkt och dräkttraditioner som än är möjlig. Samtliga de tre ovan anförda dräktverken äro av detta senare slag, och särskilt har Manninens varit av stor betydelse för museala fältarbeten. Det föremålsbestånd som Manninen bygger sin dräktundersökning på, har mångdubblats sedan Heikels bok utkom, och av inte mindre betydelse är resultatet av den insamling av dräkttraditioner som utförts av från det estniska nationalmuseet utsända stipendiater. Det är ett storartat insamlingsarbete på olika områden, som igångsatts av detta museum under doktor Manninens ledning, och att hand i hand med detta gått ett lika intensivt forskningsarbete, vittnar den föreliggande dräktboken tillräckligt om.

S. S.

Eesti rahvariiete album (Album estnischer Volkstrachten). Utg. av Eeesti rahva museum. Tartu 1927.

Innehåller 17 färgplanscher, återgivande det dubbla antalet estniska folkdräkter. Till varje dräkt är fogad en kort beskrivning på estniska och tyska språken.

S. S.

Norra Allbo hembygdsförenings årsbok 1929. Moheda 1929. 112 s. 8:o.

Föreliggande årsbok visar hur en mindre hembygdsförening kan fullfölja andra och i viss mån värdefullare arbetsuppgifter än blott och bart insamlingen av föremål. Norra Allbo hembygdsförening har påbörjat en ingående inventering av såväl fornlämningar och lösa fornynd som kulturhistoriska föremål i häradet, och det är meningen att även i fortsättningen använda de medel som kunna skaffas till fullföljande av denna inventering och till publicering av resultaten. Socknarna inom området komma att en efter en bli behandlade i årsböckerna, och början är nu gjord med Blädinge. Förutom inventeringslistorna över fornlämningar och fornynd, som uppgjorts av folkskollärare Tage Berggren, publiceras bl. a. förteckningar över de protokoll, handlingar etc. som de olika byalådorna inom socknen innehålla. I övrigt fylles årsboken av den flitige arkivforskaren P. G. Vejde, som dels lämnar en del personhistoriska anteckningar till sätesgårdar i socknen, dels publicerar några Blädingekartor från 1630-talet. Genom sin karaktär av materialpublikation är årsboken förebildlig. För bygden själv står det som skildras så nära, att varje populariserande bearbetning är onödig. Det är i stället exaktheten och utförligheten, som här uppskattas högst. För den vetenskapliga forskningen, som hembygdskunskapen städse måste bygga på, är det värdefullt, att källmaterial på detta sätt ställes till förfogande.

S. S.

Volkskundliche Bibliographie für die Jahre 1923 und 24. Utg. av E. Hoffmann-Krayer, Berlin och Leipzig 1929. 522 s. 8:o.

När i Fataburen ånyo fästes uppmärksamheten på att en ny del utkommit av denna bibliografi (anmäld förut 1923, sid. 70 och 1927, sid. 199) är detta endast ett ringa uttryck för den tacksamhet svensk folklivsforskning hyser för att ett sådant verk kommit till stånd och år efter år kan utföras. Föreliggande två årgångar upptaga ej mindre än 6,000 uppsats- och boktitlar, systematiskt oppordnade och försedda med författare- och sakregister. Det är ett storartat arbete som utgivaren åstadkommit, byggt som det är på frivilliga arbetskrafter. *Volkskundliche Bibliographie* är en handbok i folklivsforskning, som bör finnas även i mindre bibliotek.

S. S.

SIGNE FORSBERG: *Folkliv och lekar. Det gamla byahemmets dagar från jul till Kiviks marknad.* A. B. Framtidens bokförlag, Malmö 1929. 124 s. 8:o. Pris 3:— kr.

Den närmaste yttre anledningen till att denna bok kommit till är en pristävlan som Nordiska museet och Sydsvenska Dagbladet Snällposten härom året anordnade om gamla lekar och tidsfördriv och där fru Signe Forsberg tillerkändes första pris för den samling lekuppteckningar, som nu ingår i *Folkliv och lekar*. Till denna samling har förf. fogat en del av sina sedan många år tillbaka sammanbragta uppteckningar rörande de skånska vår- och sommarfesterna. Det är ypperliga skildringar, brett lagda och frodigt gjorda. Fru Forsberg förstår att använda sig av sina meddelares sätt att berätta och de olika uppteckningarna äro talangfullt sammanfogade. Det är också åtskilliga förut okända uppgifter som här lämnas. Ur vetenskaplig synpunkt är det dock att beklaga att dessa uppgifter inte äro ortsbestämda. För klarläggandet av hur den skånska festcykeln fått sina rika skiftningar är det nödvändigt att kunna studera materialet geografiskt. »Ta ringarna» ha t. ex. endast förekommit i sydvästra Skåne och »slå katten ur tunnan» synes vara okänt åtminstone i sydöstra delen av landskapet. Genom saknaden av ortsuppgifter kan materialet lätt bli missvisande. Man får t. ex. en föreställning om att eldar på Valborgsmässoafton skulle vara typiska för Skåne, men i många trakter tändas de dock vid andra tider på året. I fråga om lekarna finnas originalmanuskript med ortsuppgifter i Nordiska museet och det är att hoppas att fru Forsberg skall bli i tillfälle att i arkivmässig form utskryva även sina övriga samlingar. Därigenom häves den anmärkning som här varit nödvändigt att rikta mot ett i övrigt så förtjänstfullt arbete.

S. S.

H. BÄCHTOLD-STÄUBLI: *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. B. 2.* Walter de Gruyter & Co., Berlin-Leipzig.¹

Det kan vara nog att här i största korthet konstatera, att redan det andra bandet av detta betydelsefulla arbete föreligger färdigt. För en var, som sysselsätter sig med europeisk etnologi och speciellt germansk folktro, är detta verk ett sannskyldigt »sesam, öppna dig» till de gåtor och problem, som folktroforskningen i så rikligt mått förelägger. Möjligen skulle åtskilliga i likhet med anmeldaren önska en och annan av artiklarna koncigare avfattad och på samma gång mer objektivt refererande. Det är ju icke tidskriftsuppsatser och avhandlingar man önskar av denna »Handwörterbuch» utan möjligast sammanträngda, men dock sakligt uttömmande översikter. — Onekligen mycket anspråksfulla och svårtillfredsställda krav! Men det måste vara så. En intimare reciprocitet ämnesbesläktade artiklar emellan vore ock stundom önskelig. Men vilket encyklopediskt verk brister icke i det hänseendet?

N. E. H.

¹ Jfr *Fataburen* 1927, s. 193 och 1928, s. 204.

4—301193. *Fataburen*.

Göinge hembygdsförenings årsbok 1929. Tranås 1929. 68 s. 8:o.

I denna lilla skrift må särskilt påpekas tvenne uppsatser av värde, nämligen Pehr Johnssons om Jordstugor i Göinge och N. Jönssons om animalisk allmogekost i Göinge. Den förre författarens skildring av de nordskånska backstugorna — en motsvarighet till Västsveriges små ryggåsstugor — och det liv som levedes i dem, lämnar åtskilliga nya detaljer, baserade på egna iakttagelser i barndomen. N. Jönssons bidrag till kunskapen om den skånska mathållningen hör till de verkligt intima och koncentrerade skildringar, som vi ännu ha alldeles för ont om. Överhuvud taget bör observeras, vilket utomordentligt material för etnologiskt vetenskaplig bearbetning den folkliga matberedningen erbjuder med sina skiftande geografiska, sociala och psykologiska betingelser.

G. B.

Till anmälan insända skrifter:

Från K. Vitt. Hist. och Ant. Akad.: Fornvännen 1930: 1. — Från Verlag W. de Gruyter & C:o, Berlin-Leipzig: Bächtold-Stäubli: Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens II: 11. — Från Librairie Ernest Leroux, Paris: Thalbitzer, W.: Légendes et Chants Esquimeaux du Groenland. Paris 1929. — Från C. G. Boerner, Leipzig: Handzeichnungen des XV. bis XVIII. Jahrhunderts, Leipzig 1930; Kupferstiche des XV. bis XVIII. Jahrhunderts. Leipzig 1930. — Från förf.: Suolahti, G.: L'étuve finnoise. Särtryck ur Arctos I. Hälsingfors 1930.

Gåvor till Nordiska museet hava år 1929 lämnats av följande personer:

Abrahamson, Sven-Kari, Ambjörby; Adamsson, A., Strand; Adamsson, H. P., Strand; Ahlberg, G., Göteborg; Ahlström, N., Stockholm; Alm, H., Stockholm; Alm, J., Stockholm; Almgren, Tor, Stockholm; Ambrosiani, S., Stockholm; Amundson, P., Ambjörby; Ander, C., Lidköping; Anderberg, E., Stockholm; Andersson, A., Edsleskog; Andersson, A., Fiskebäckskil; Andersson, Agda, Stockholm; Andersson, A., Iväg; Andersson, Barbro Erik, Vika; Andersson, B. O., Mora; Andersson, C., Kråkviken; Andersson, E., Ambjörby; Andersson, Elsa, Önneköp; Andersson, F., Dals-Rostock; Andersson, Hj., Borensberg; Andersson, Johanna Ch., Sältraby; Andersson, Knut, Stockholm; Andersson, O., Lennartfors; Andersson, P., Önneköp; Andersson, R. A., Ambjörby; Andersson, S., Nössemark; Andreasson, A., Torrskog; Andreasson, A., Sillerud; Andreasson, J., Sillerud; Andreasson, S. P., Nössemark; Arabia Porslinsfabrik, Helsingfors; Arill, David, Torsby; Arwidsson, Anna, Upsala; Arwidsson, I., Upsala; Arwidsson, Margit, Stockholm; Aschan, S., Eksjö; Asplund, K., Stockholm. — Backman, Agnes, Stockholm; Bäckström, Arvid, Stockholm; Balstadsveen, fru, Idre; Bannbers, O., Stockholm; Barkén, Minna, Stockholm; Barometern, Kalmar; Barthelsson, Cecilia, Stockholm; Bastmans, Eda, sterbhusdelägare, Stockholm; Bedoire, Henry, Stockholm; Behm, A. Stockholm; Bekkewold, B. V., Stockholm; Bengtsson, F. L., Ljusdal; Bengtsson, Kristina, Sysslebäck; Berencreutz, Adolf, Hälsingborg; Berg, E., Borrby; Berg, Gösta, Stockholm; Berg, P., Idre; Bergianska trädgården, Freseati; Berglund, A., Stockholm; Bergqvist, Elin, Mariefred; Bergström, Berit, Stockholm; Bergström, Ragnhild, Stockholm; A/B Paul U. Bergström, Stockholm; A/B Bergsunds Mek. Verkstad, Stockholm; Bielke, S., Yxtaholm; Billow, A., Saltsjöbaden; A/B Björk & Börjesson, Stockholm; Björkegren, Bertil, Sköldinge; Björkman, O., Stockholm; Björkvall, J., Stockholm; Blomberg, Kajsa, Bengtsfors; Blomgren, G., Borås; Blomqvist, A. V., Stockholm; Blöndal, S., Köpenhamn; Bodecker, O., Stockholm; Bogeman, K. G., Saltsjöbaden; Bolinder, G., Alsten; Borg, A., Linköping; Braun, G. & Seeboss, F., Leipzig; Brodin, R., Höganäs; Broman, Berta, Stockholm; Broman, Hulda, Stockholm; Broman, K. A., Stockholm; Brovn, C., Harg; Bryngelsson, L., Ed; Bryntesson, K., Bengtsfors; A/B Bukowskis konsthandel, Stockholm; Burén, C. D., Göteborg; Bäckman, J. P., Stockholm; Böttiger, John, Stockholm. — Campbell, Åke, Fristad; Carlie, J., Malmö; Cassel, A., Stockholm; Cederblom, Gerda, Stockholm; Cederström, Edith, Stockholm; Cederström, G., Stockholm; Cederström, R., Stockholm; Cronstedt, Anna, Stockholm; Curman, S., Stockholm; Cyrén, Otto, Stockholm. — Dahl, A., Ärtemark; Dahlkvist, O., Stockholm; Danielssons, Anna, sterbhus, Laxarby; de Geer, Louis, Stockholm; Didrikson, G., Stockholm; Direction des Musées Nationaux et de l'École du Louvre, Paris; Drakenberg, Sven, Julita.

(forts. i nästa häfte).

Gåvor till Nordiska museet från landsorten insändas under adress Nordiska museet, Stockholm. I Stockholm kunna de inlämnas antingen i museet eller å Skansen, Djurgården. Vid varje föremål böra fyndort och givarens namn, titel och adress samt i övrigt varje upplysning, som kan lämnas om föremålets historia eller användning, så fullständigt och tydligt som möjligt angivas.

Fotografier av kulturbistoriskt, etnografiskt och arkeologiskt intresse (byggnader och byggnadsdetaljer, husgeråd, dräkter, utövädet av lantliga sysslor och hemslöjd, idrotter och lekar, forntroföremål o. s. v.) mottagas med tacksamhet av Nordiska museet.

Uppteckningar om levnadssätt, sysslor och bruk i äldre tider samt om folkseder, lekar, forntro och vidskepelser, sägner o. s. v. äro likaledes särdeles välkomna bidrag till museets arkiv för svensk folkkänedom.

Författare och förläggare, som önska böcker och uppsatser anmälda eller omnämnda i tidskriften, behagade insända dem under adress *Nordiska museet*, Stockholm 14. Manuskript, meddelanden och uppgifter insändas under samma adress.

Fataburen utkommer med 4 häften årligen och åtföljes dessutom av en redogörelse för museets förvaltning.

Tidskriften kostar i bokhandeln och på posten 10 kr. för årgång. Till de ledamöter i Skansenföreningen (Samfundet för Nordiska museets främjande), som äro bosatta utom Stockholm, utdelas tidskriften gratis. I huvudstaden boende ledamöter kunna erhålla tidskriften till halva boklåspriset vid rekvisition genom museets expedition å Skansen.

